

चांदोबा

फेब्रुवारी १९९५

श्रीलंकेत स्थापन झालेले नवे रेकॉर्ड

ता. १९ ऑगस्ट रोजी श्रीमती चंद्रिका कुमारतुंगा या श्रीलंकेच्या प्रधान मंत्री बनल्या. त्या दोन माजी प्रधान मंत्र्यांच्या सुकन्या आहेत. तसं त्यांनी इतिहासात एक नवीन रेकॉर्ड प्रस्थापित केले आहे. त्यांचे वय आहे ४९ वर्षे.

त्यांचे वडील एस्.डब्ल्यू.आर्.डी. बंडारनायके सन १९५६ पासून १९५९ पर्यंत श्रीलंकेचे प्रधान मंत्री होते. सन १९५९ मध्ये त्यांची हत्या झाली. त्यांच्या मरणानंतर त्यांची पत्नी श्रीमती बंडारनायके देशाच्या प्रधान मंत्री झाल्या. त्या जगातील सर्वप्रथम महिला प्रधान मंत्री होत. त्या सन१९६० ने १९६५ व नंतर पुन्हा सन् १९७० ते १९७७ पर्यंत दोनदा श्रीलंकेच्या प्रधान मंत्री बनल्या.

श्रीमती चंद्रिका कुमारतुंगा प्रधान मंत्री झाल्यावर लगेच तीन महिन्यात ता. ९ नोव्हेंबर रोजीं अध्यक्ष-पदाची निवडणूक झाली. या निवडणुकींत श्रीमती कुमारतुंगा पीपल्स अलायन्स दलातर्फे अध्यक्ष-पदासाठी उमेदवार होत्या. या निवडणुकीत ६२ टक्क्याहून अधिक मते मिळवून त्या विजयी झाल्या. ता १२ नोव्हेंबर रोजी त्यांनी अध्यक्ष-पदाची शपथ घेतली. त्या श्रीलंकेच्या पहिल्या महिला अध्यक्ष होत.

श्रीमती कुमारतुंगा यांनी प्रधान मंत्री बनल्यावर आपली आई श्रीमती सिरिमाओ बंडारनायके यांना आपल्या मंत्री-मंडळात मंत्री बनविले. त्यांच्याकडे कोणते ही खाते सोपविण्यात आले नव्हते. श्रीमती कुमारतुंगा जेंव्हा अध्यक्ष-पदी निवडून आल्या, तेंव्हा त्यांची आई प्रधान-मंत्री झाली. अशा रीतीने श्रीमती सिरिमाओ बंडारनायके तिसऱ्यांदा श्रीलंकेच्या प्रधान मंत्री बनल्या. १४ नोव्हेंबर रोजी थोडा-फार बदल करून त्यांनी आपले मंत्री-मंडळ बनविले. यात २१ मंत्री आहेत.

श्री. बंडारनायके श्रीलंकेच्या फ्रीडम पार्टीचे संस्थापक होते. सन् १९५९ मधे जेंव्हा त्यांची हत्या झाली, तेंव्हा त्यांची पत्नी श्रीमती बंडारनायके यांनी शासनाची सूत्रे आपल्या हाती घेतली. ३५ वर्षे चालत आलेल्या त्यांच्या राजनैतिक जीवनाचा हा प्रारंभ होता. १९६० मधे जी सार्वत्रिक निवडणूक झाली, त्यात त्यांच्या पक्षाने प्रचंड विजय मिळवला. त्या देशाच्या प्रधान मंत्री झाल्या. सन् १९७० मधे त्यांनी साम्यवादी पक्षाच्या साह्याने आपले सरकार बनवले व सन १९७७ पर्यंत ते टिकवले. १९७७ मधे झालेल्या निवडणुकीत त्यांच्या विरोधी पक्षाला-युनायटेड नॅशनल पार्टीला यश मिळाले. त्या पक्षाचे नेते श्री. जयवर्धने घटनेनुसार देशाचे अध्यक्ष बनले.

सन् १९८९ मधे ही पुन्हा युनायटेड नॅशनल पार्टीचाच जय झाला. तोपर्यंत प्रधान मंत्री असलेले प्रेमदास अध्यक्ष बनले. त्यांची हत्या झाल्यानंतर तत्कालीन प्रधान मंत्री विजयतुंगा श्रीलंकेचे अध्यक्ष झाले.

सन् १९९३ मधे एस्.एल्.एफ्.सी. ने काही पक्षाच्या मदतीने पीपल्स अलायन्सची स्थापना केली. या पार्टीने श्रीमती कुमारतुंगा यांना आपल्या नेतृत्वपदी निवडले. त्या वर्षी ज्या प्रांतीय निवडणुका झाल्या त्यात अधिक लोकसंख्या असलेल्या पश्चिमी प्रांताने त्यांना निवडले व त्या देशाच्या प्रधान मंत्री झाल्या.

श्रीमती चंद्रिका कुमारतुंगा यांनी अध्यक्ष-पदाचा स्वीकार करताच घोषित केले की त्या अध्यक्ष-प्रणाली संपुष्टात आणतील व संसदीय प्रणालीचा अंगीकार करतील. हा माझ्या पक्षाचा निर्णय आहे असे त्या म्हणाल्या. हे नवे धोरण कदाचित् जुलै पर्यंत अंमलात येईल. त्यावेळी श्रीमती कुमारतुंगा संपूर्ण अधिकारांसह प्रधान मंत्री पद ग्रहण करतील आणि त्यांच्या मातोश्री श्रीमती बंडारनायके या अध्यक्ष बनतील. राजनैतिक चिंतकांना वाटते की आई व मुलगी यांच्या अधिकार-पदात बदल होईल. जर असे घडून आले तर लंकेत स्थापित झालेले हे एक नवे रेकॉर्ड होईल.

बुटकी राक्षसी

शकुन्तलाची सावत्र आई तिला रागावत अन् मारत असे. पाहून एकाद्याचे डोळे दिपावेत, इतकी शकुन्तला सुरेख होती रूपाने. पण तिच्या दोघी सावत्र बहिणी अत्यंत कुरूप होत्या.

"या डाकिणीमुळेच माझ्या मुलींची कुठं लग्नं जमत नाहीयेत." असे आई म्हणे.

सावत्र आईने गावातल्या एका पैसेवाल्या म्हाताऱ्याशी शकुन्तलेचे लग्न करून द्यायचे ठरवले. अंधार झाल्याबरोबर ती घरातून निघून गावा बाहेरच्या चिंचेच्या बनात पोचली.

या वनात एक म्हातारी रहात असे. म्हातारीचे डोळे मांजरी सारखे घारे होते. तिच्या कपाळी कुंकवाचा मळवट भरलेला असे. तिचे लालपिंगट केसही नेहमी मोकळे अन् पसरलेले असल्याने म्हातारी भीतिदायक दिसे.

रात्रीच्या वेळी शकुन्तलेला पाहून म्हातारीने तिला विचारले, "लाकडं वेचायला आलेली असताना मी तुला खूपदा पाह्यलंय; पण आत्ता रात्री कशी काय आलीस इथं?"

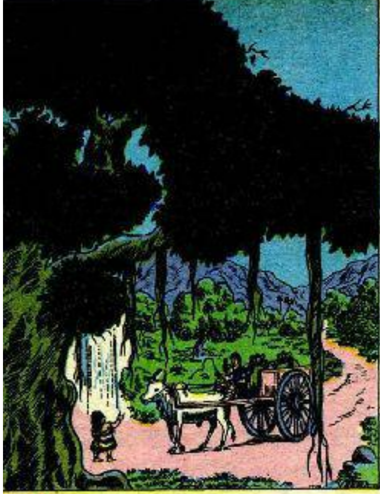
शकुन्तलेने आपली करुणकथा म्हातारीला ऐकवली. म्हातारी म्हणाली, "तुझ्या सावत्र आईला तुझ्यावर असा हक्क गाजवायचा काही ही अधिकार नाहीय. मी एकटीच असते इथे. माझ्याबरोबर इथेच रहा तू."

म्हातारी तिच्याशी फार प्रेमाने वागे. शकुन्तलाही घरचे सारे कामकाज पाहून म्हातारीला खूप खूप विश्रान्ती देई. म्हातारीला आता आरामच आराम असे.

म्हातारीची स्वतःची एक बैलगाडी होती. दर महिन्याला दोन पोती जंगलातली चिंच घेऊन ती बैलगाडीतून शहरात नेऊन विकून येई. त्या पैशातून लगेच ती स्वतःसाठी काही आवश्यक सामानही खरेदी करी. या वेळी म्हातारीने हे काम शकुन्तलेवर सोपवले. गाडीत चिंचेची पोती घालून शकुन्तला शहराकडे निघाली.

शकुन्तला गाडीत बसून जंगलातून जात असताना, अचानक एक बुटकी राक्षसी एकदम

अशोक सावंत

कुठूनशी येअून अुडी मारून बैलगाडी समोरच अुभी राहिली, अन् टाळ्या वाजवत ती आनन्दाने म्हणाली, "वा, वा ! काय सुंदर, एकाद्या बाहुलीसारखी मनमोहक आहेस तू!"

राक्षसी दिसायला जरी अगदी भयानक दिसत असली, तरी ती शरीराने अगदीच बुटकी असल्याने कसाबसा धीर एकवटून शकुन्तला तिला म्हणाली, "राजधानीत मी चिंच विकायला निघाले आहे. दूर हो पाहू वाटेतून!"

तिच्या रागवून बोलण्यामुळे राक्षसीचा चेहरा एकदम पांढरा पडला. मोठ्या दीनपणे ती म्हणाली, "अग माझ्या गोडगोड बाहुले, रागवू नको ग माझ्यावर. मलाही आपल्या बरोबर गाडीतून ने ना! मी अगदीच बुटकी आहे ना, म्हणून इतर कोणीही राक्षस मला जवळही येअू देत नाहीत. माझ्यावर बहिष्कारच घातला आहे त्यांनी. म्हणून या झाडावर बसून एकटीच जगत असते मी. पण या जीवनाला मी फार कंटाळून गेलेय ग!"

शकुन्तलेला तिची फार दया आली. ती म्हणाली, "मग हे पहा, मी तुला एका पोत्यात घालून पोत्याचं तोंड दोरीनं बांधून टाकते. तुला हवा मिळावी म्हणून मधून मधून मी गोणपाटाला भोकं पाडून ठेवते. चालेल ना तुला? आता खूश आहेस न राक्षसी?"

"अं ? 'राक्षसी' म्हणून का हाका मारतेस मला ? माझं नाव आहे 'युवराणी'. पोत्याला भोकं पाडशील ना, ती माझ्या डोळ्यांसमोर येतील अशी पाड; म्हणजे मला त्यातनं माणसं दिसतील. त्यांना पाहून आनन्द लुटायचा आहे मला." बुटकी राक्षसी म्हणाली.

बाजारात पोचल्यावर पोती गाडीतून काढून, त्यांच्याजवळ अुभी राहून शकुन्तला ओरडू लागली, "चिंच घ्या चिंच! एका पोत्याचे पन्नास रुपये!" लांबून एका मिठाईवाल्याचा असाच ओरडण्याचा आवाज ऐकू येत होता, "मिठाई घ्या मिठाई!" आवाज ऐकून राक्षसीने विचारले, "मिठाई म्हणजे काय असतं? माझ्यासाठी थोडीशी घेअून ये ना! पाहू दे कशी चव असते ती!"

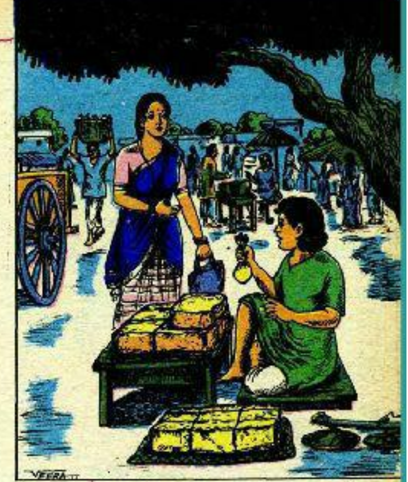
जवळच गुळाच्या ढेपा विकत असलेल्या मुलाला आपल्या पोत्यांवर नजर ठेवायला सांगून शकुन्तला मिठाई आणायला गेली.

मधल्या वेळात मिठाईवाला मिठाई विकत विकत बराच दूर गेला. शेवटी त्याला गाठून मिठाई घेअून येईपर्यन्त शकुन्तलेला अर्धा तास तरी लागलाच. परत येअून पहाते, तर गाडीपाशी पोती नाहीत!

शकुन्तला घाबरली. इकडे तिकडे पहात असतानाच गूळवाला मुलगा तिच्याजवळ येऊन एकशे पन्नास रुपये तिच्या हातावर ठेवत म्हणाला, "अगदी सहजपणे तुझी सगळी चिंच एकदम विकली गेली. राजाचे काही सैनिक बाजारला आले होते, ते तुझी चिंच विकत घेअून गेले. राजकन्येचा विवाह आहे ना !"

त्याचे बोलणे ऐकून शकुन्तला घामाघूम झाली. 'बिचाऱ्या बुटक्या राक्षसीने आपल्यावर विश्वास ठेवला अन् आपल्याबरोबर आली ती ! सैनिक आता तिचे कसे अन् किती हाल करतील कुणास ठाअूक! हातच्या भाले-बरच्यांनी तिला भोसकतील किंवा कदाचित तिला जिवन्त जाळून ही टाकतील!' असा विचार मनात येताच ती भयाने कापू लागली.

शकुन्तला आता ताबडतोब राजवाड्याकडे चालू लागली. जवळ पोचताच तिला दिसले की काही बायका-पुरुष भाज्या व अन्य काही सामानाची पोती डोक्यावर अन् पाठीवर लादून जात आहेत. सर्वजण ती पोती राजवाड्या-मागील बागेजवळच्या मोकळ्या जागेत अुतरवत होते. शकुन्तलाही एक पोते डोक्यावर

घेअून तिथे पोचली. आपली चिंचेची पोती तिला तेथेच एका कोपऱ्यात दिसली.

डोक्यावरचे पोते मुद्दाम तेथेच अुतरवायच्या मिषाने ती आपल्या पोत्यांजवळ पोचली, अन् तिने हळूच 'युवराणी, युवराणी' अशा हाका मारल्या.

त्यातल्याच एका पोत्यातल्या राक्षसीने तिला विचारले, "आणलीस मिठाई?" राक्षसी सुरक्षित असल्याचे जाणून शकुन्तलेने सुटकेचा दीर्घ श्वास सोडत म्हटले, "युवराणी, अग आत्ता आपण अचानक एका संकटात सापडलो आहोत. या घटकेला आपण राजप्रासादाच्या आवारात आहोत. अंधार झाला की मी इथून पळायची वाट शोधीन. मी तुझ्या नावानं हाका

मारेपर्यन्त बिलकुल हालचाल न करता पडून रहा. या संकटातनं सहीसलामत वाचलो, तर मग खा हं मिठाई.'' अन् त्या पोत्याची दोरी सोडून टाकून ती तेथून बाजूला झाली.

सूर्यास्त होऊन आता हळूहळू अंधार पसरू लागला. शकुन्तला सुटकेची वाट शोधत बगीचात पोचली, तेंव्हा तिला तेथे एक तरुणी अुदास बसलेली आढळली. तिची वस्त्रेप्रावरणे पाहून, 'हीच राजकुमारी असावी' असे शकुन्तलेने ताडले. तिच्या जवळ जाअून तिने विचारले, ''राजकुमारी, अुद्या सकाळी तुमचा विवाह आहे, अन् तुम्ही अशा अुदास बसल्या आहात! तुम्हाला हा विवाह पसन्त नाही असं दिसतंय. बरोबर ना ?''

दचकून राजकुमारी म्हणाली, ''कोण आहेस तू ? मला हे लग्न पसन्त नसल्याचं कसं ओळखलंस तू?''

शकुन्तला हसतहसत म्हणाली, ''एक महिन्यापूर्वी मीही या परिस्थितीतून गेलेय. न आवडणाऱ्या लग्नापासून स्वतःला वाचवण्या साठीच तर मी घरून पळून गेले.''

हे ऐकताच राजकन्येच्या डोळ्यात पाणी आले. देवीच्या मंदिरात पाषाणशिल्पे बनवणाऱ्या एका तरुण शिल्पकारावर तिचे प्रेम होते. पण ही गोष्ट आपल्या आईबापांना सांगण्याइतके धाडस तिच्यात नव्हते. त्यामुळे आता त्यांनी ठरवलेल्या एका देशच्या युवराजाशी तिला विवाह करावा लागणार होता.

''पण असलं लग्न करून काय अुपयोग? आईबापांना या लग्नाबद्दलची अनिच्छा सांगायचा धीर होत नसेल, तर सरळ त्या राजपुत्रालाच सारं सांगून टाका राजकुमारी!'' शकुन्तलेने राजकुमारीला मार्ग सुचवला.

शकुन्तलेचा सल्ला राजकुमारीला आवडला. आपली अंगठी काढून शकुन्तलेच्या हाती देत ती म्हणाली, ''ही तुझ्या बोटात असली म्हणजे राजमहालात तुला कुठेही संचार करता येईल. कसंही करून तूच सिंहपुरीच्या त्या राजकुमाराला इथे घेअून ये.''

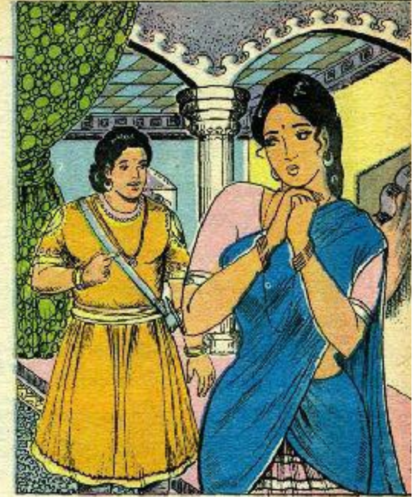
थोडा विचार करून शकुन्तला म्हणाली, ''इथे आणलं तर कदाचित कोणी पाहीलही. बाहेर प्रांगणात विवाहाची सामग्री पडलेली आहे. तिथे जाअून एकाद्या कोपऱ्यात तुम्ही लपून रहा. मी युवराजांना तिथे पाठवीन.'' अन् ती तेथून निघाली. दारावरच्या पहारेकऱ्यांना अंगठी दाखवून, कोणताही अडथळा न येता ती युवराजाच्या अतिथि-गृहात पोचली.

इतरांना न कळू देता शकुन्तलेने राजकुमारीची अंगठी दाखवून युवराजाला म्हटले, ''राजकुमारी आत्ता ताबडतोब आपल्याशी काही मुख्य विषयावर बोलू इच्छितेय. आपण माझ्याबरोबर चलावे.'' त्याला बरोबर घेअून तिने राजकुमारीची लपण्याची जागा दाखवली, अन् स्वतः ती एका झाडाखाली अुभी राहिली.

युवराज जरा वेळाने परत आला, तेंव्हा त्याचे डोळे रागाने लाल झालेले होते. शकुन्तलेजवळ परत पोचल्यावर त्याने तिला तिचे नाव विचारले. घाबरतच तिने आपले नाव 'शकुन्तला' असल्याचे सांगितले.

''हे पहा शकुन्तला, तू मला खूप आवडली आहेस. राजकुमारी मला कशी वाटली, हे तू मला विचारू नकोस. माझ्या ठरलेल्या लग्नाच्या मुहूर्तावर तू माझ्याशी लग्न करशील? तू तर एकाद्या गंधर्वकन्येसारखी सुन्दर दिसते आहेस.'' युवराज शकुन्तलेला म्हणाला.

युवराजाची मागणी ऐकून शकुन्तला अवाकच झाली. आपला परिचय देअून ती

म्हणाली, ''कोणत्याही दृष्टीने मी आपणायोग्य नाहीय.''

''तुझ्या या नकारामुळेच तू किती सद्गुणी अन् सुशील आहेत हे कळून येतंय मला! आता तर मी पक्का निश्चय केलाय की, विवाह करीन, तर तुझ्याशीच!'' राजकुमार दृढनिश्चयाने म्हणाला.

ही गोष्ट काही क्षणातच अंतःपुरापर्यन्त पोचली. आपल्या मुलीने आपल्या प्रेमाबाबत आपणाजवळ काहीही न सांगितल्याचे राज-दम्पतीला फार दुःख वाटले. आपले कर्तव्य जाणून त्यांनी त्याच मुहूर्तावर तिचा विवाह शिल्पकाराशी अन् युवराजाचा विवाह शकुन्तलेशी लावून दिला.

राजाने शकुन्तलेवर खूश होऊन तिला म्हटले, "तू माझ्या मुलीला वाचवलंस. नाहीतर कुणास ठाऊक, ती काय करून बसली असती! बोल, काय देऊ मी तुला?"

"महाराज, लग्नाचं सामान ज्या प्रांगणात पडलेलं आहे, त्यात माझी तीन पोती आहेत. त्यातलं फक्त एकच मला घेऊ द्यावं. दुसरं काहीही नको मला." शकुन्तलेने आपली इच्छा व्यक्त केली.

तिची इच्छा ऐकून सर्वांना मोठे आश्चर्य वाटले. राजाने तिला हवं ते पोतं घ्यायची परवानगी दिली.

बुटकी राक्षसी असलेलं शकुन्तलेने मागितलेले पोते रथात ठेवले गेले. जाताना वाटेत तिचा निवास असलेले झाड दिसताच शकुन्तलेने रथ थांबवायला सांगितले. ती पोत्याकडे पहात म्हणाली, "युवराणी, तुझं निवासस्थळ आलेलं आहे. बाहेर ये पोत्यातून. आता आपल्याला कसलाच धोका नाहीय."

पोत्यातून बाहेर आलेली बुटकी राक्षसी पाहून राजकुमार आश्चर्यचकित झाला! त्याने विचारले, "तुझं नाव 'युवराणी' आहे?"

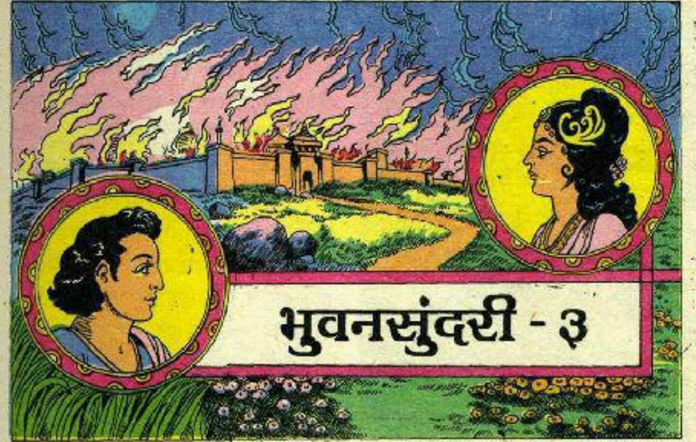
"हो." असे म्हणत राक्षसीने मान हलवली, अन् एकाच ढुडीत ती झाडाच्या फांदीवर जाऊन बसली.

घटना खरी तर अशी घडली होती. - रात्रीच्या अंधारात राजकुमाराने जेंव्हा दोनदा 'युवराणी, युवराणी' अशी हाक मारली होती, तेंव्हा ही राक्षसी त्याच्यासमोर प्रकट झाली होती.

तिला पाहून 'आपण फसवले गेलोय' असे राजकुमाराला वाटले. त्याला वाटले की इथली राजकन्या दिवसा मनष्यरूपात, अन् रात्री राक्षसरूपात वावरत असावी. या कल्पनेने तो अतिशय रागवला, अन् म्हणूनच त्याने शकुन्तलेशी विवाह करायचा निश्चय केला.

जे घडले, ते सारे त्याने शकुन्तलेला सांगितले. तो पुढे म्हणाला, "या बुटक्या राक्षसीच्या कृपेनंच आपण विवाह-बंधनात बांधले गेलो. या पुण्यकृत्यामुळे तिला पुढला जन्म नक्कीच राजकुमारीचा मिळेल." अन् तो मोठ्या खुशीने हसू लागला.

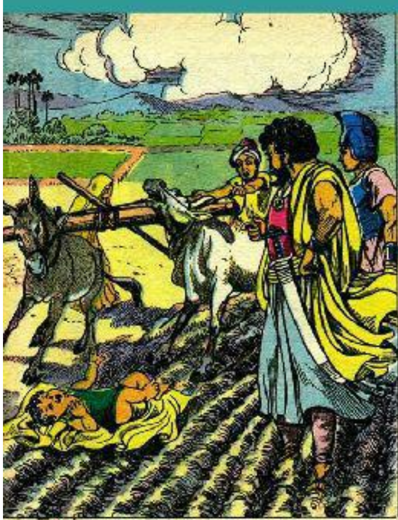

भुवनसुंदरी - ३

(ट्रॉय शहरात घेण्यात येणाऱ्या विविध स्पर्धांमध्ये भाग घेऊन मोहन विजयी झाला. नंतर राजाला कळले की हा मोहन दुसरातिसरा कोणी नसून ज्याच्या स्मरणासाठी, त्याच्या वाढदिवशी आपण या स्पर्धा आयोजित करतो, तो खुद्द आपलाच मुलगा आहे. भुवनसुंदरी मिळवण्यासाठी मोहन रोज कामिनीची पूजा करत असे. नंतर त्याला स्पार्टाला जावे लागेल, अशी एक संधी मिळाली. भुवनसुंदरी तेथेच रहात असे. प्रत्यक्षात तो भुवनसुंदरीच्या पतीबरोबर त्याच नावेतून स्पार्टाला गेला, अन् त्याचाच अतिथि बनून त्याच्या घरात राहिला. तेथून भुवनसुंदरीचा पती - प्रताप - काही महत्वाच्या कामासाठी दुसऱ्या राज्यात गेला असता, भुवनसुंदरीशी संगनमत करून तिला घेऊन तो ट्रॉयला निघून गेला, अन् त्याने तिच्याशी विवाहही करून घेतला. अर्थात तिचेही त्याच्यावर प्रेम होते. नंतर ग्रीक दूतांनी 'भुवनसुंदरीला परत पाठवण्याबद्दल' प्रस्ताव मांडला परन्तु ट्रॉय राजाने नकार दिला.) - यानन्तर -

भुवनसुंदरीला परत आणायचा प्रयत्न झाल्यावर प्रतापने सर्व ग्रीक राजांना ही बातमी कळवून निरोप दिला की, "भुवनसुंदरीने स्वयंवरात मला पति म्हणून निवडले, तेंव्हा तुम्ही सर्वांनी शपथ घेतली होती की, आमच्यावर कोणतेही संकट कोसळले, तर तुम्ही मदत कराल. आता ती वेळ आली आहे. तुम्ही सर्वजण आपापली सैन्ये आणि इतर मदत घेऊन हजर व्हा. जेवढे अधिक सैन्य आणता येईल तेवढे आणा. आपल्या संग्रहात असलेली सर्व शस्त्रास्त्रे घेऊन या. जितक्या लवकर येता येईल तितक्या लवकर या." तो इतकेच करून थांबला नाही, तर स्वतःच संपूर्ण ग्रीस देश हिंडून व्यक्तिशः तो सर्वांना भेटला. त्याने सर्वांना पाचारण केले - "यावेळी मला आपल्या मदतीची अत्यंत आवश्यकता आहे. आपण ताबडतोब आपल्या सर्व लवाजम्यासह मला मदत करण्यासाठी चलावे."

प्रताप व त्याचा सार्वभौम वर्धन हे दोघेही इथाकाचा राजा रूपधर याच्याकडे जाऊन त्याला भेटले. या युद्धात भाग न घेण्याचे रूपधरने अगोदरच ठरवून ठेवले होते. त्या निर्णयामागे एक प्रबळ कारणही होते. ते म्हणजे - आकाशवाणीद्वारा अशी घोषणा झालेली होती की, 'तो युद्धाला गेला, तर परत येताना त्याला अनेक संकटे झेलावी लागतील, अन् वीस वर्षे तो मायभूमीत परत येऊ शकणार नाही.'

तेंव्हा या युद्धापासून स्वत:ला वाचवण्यासाठी रूपधरने एक कारस्थान रचले. त्याने शेतकऱ्याचा वेष धारण केला, अन् आपण वेडे आहोत असे भासावे म्हणून नांगराच्या एका बाजूला बैल अन् दुसऱ्या बाजूला गाढव जोडून तो शेत नांगरू लागला. अन् नांगर चालू असताना बियाण्याऐवजी शेतात मिठाचे खडे पेरू लागला. आपले छोटे अर्भक हातात घेऊन शेतकरणीच्या वेषात पद्ममुखीही तेथे उभी राहिली. पण या नाटकाचा प्रताप व वर्धन यांच्यावर काहीही उपयोग झाला नाही. त्यांनी रूपधरला ओळखले अन् बळजबरीने पद्ममुखीच्या हातातले बाळ हिसकावून घेऊन त्यांनी ते नांगरापुढे टाकले. रूपधरने ताबडतोब नांगर थांबवला. यावरून असे शाबित झाले की, तो शेतकहीही नव्हे अन् वेडाही नव्हे. त्याला शेवटी युद्धात भाग घ्यावाच लागला.

असे युद्धात भाग घेण्यासाठी अनेक राजे आले. पण खरे म्हणजे अनिच्छेने आलेले ही काहीजण त्यात होते. एका राजपुत्राने तर पन्नास युद्धनौका मदतीसाठी द्यायचे कबूल केले होते. पण प्रत्यक्षात मात्र तो फक्त एकच जहाज घेऊन आला. बाकीच्या एकुणपन्नास खेळण्यातल्यासारख्या मातीच्या नावा बनवून त्याने त्याच मोठ्या जहाजात ठेवल्या होत्या!

ज्योतिषशास्त्राच्या मदतीने ग्रीकांना समजले होते की, वज्रकाय नावाच्या एका युवकाच्या साह्याशिवाय ट्रॉय नगर जिंकणे आपल्याला शक्य होणार नाही. हा वज्रकाय तटनी नावाच्या स्त्रीचा सातवा पुत्र होता. तटनीची इच्छा होती की आपला हा पुत्र जगातला सर्वश्रेष्ठ योद्धा म्हणून गणला जावा. यासाठी अर्भकावस्थेतच तिने त्याच्या टाचा स्टिक्स नदीच्या पाण्यात बुडवल्या होत्या. यामुळेच मुलाचे शरीर वज्रासारखे मज़बूत बनले होते. तटनीने आपल्या या मुलाला लहानपणापासूनच निरनिराळ्या युद्ध-विद्यात प्रवीण केले. त्याला शूर व धाडशी बनविण्यासाठी ती विश्वातील नामवंत योद्धयांच्या कथा ऐकवी.

वज्रकाय बालपणापासूनच शिकार करू लागला. तो खूप वेगाने धावे. धैर्य, साहस या गुणात तो अतुलनीय होता. तो एक उच्च दर्जाचा संगीतज्ञही होता. अशा या विलक्षण मुलाची लोक तोंड फाटेपर्यन्त स्तुती करत. सहा वर्षांचा असतानाच त्याने एका रानडुकराची शिकार केली होती. हरीण व सांबर यांची शिकार करताना तो त्यांच्याइतक्याच वेगाने धावून सहजपणे त्यांना पकडत असे.

या वज्रकायला युद्धात सामिल करून घेण्यासाठी रूपधर, भूधव व नवोद्युत भेटायला गेले. 'आपला मुलगा युद्धाला गेल्यावर सजीव परत येणार नाही' ही गोष्ट वज्रकायच्या आईला-तटिनीला - माहीत होती. त्यामुळे तिने आपल्या मुलाला नारीवेषात सजवले अन् राजाच्या अंत:पुरात दडवले.

वज्रकायला घेऊन जाण्यासाठी आलेल्यांनी तेथील सर्व पुरुष नजरेखालून घातले, पण वज्रकाय सापडला नाही. तेंव्हा रूपधरला

शंका आली, की तो बहुधा स्त्रीवेषात कुठेतरी लपून बसलेला आहे. त्याला बाहेर काढण्यासाठी त्याने एक कारस्थान रचले. त्याने अंत:पुरातील स्त्रियांना मूल्यवान वस्तु भेटीदाखल देण्याचे ठरवले. त्या वस्तूं मधे स्त्रियांचे पोशाख, दागिने अन् साजशृंगाराचे साहित्य होतेच; पण शिवाय त्यात एक ढाल व तलवारही ठेवली. या सर्व वस्तु एका जागी ठेवून अंत:पुरातील स्त्रियांना त्याने निरोप कळवला की प्रत्येकीने आपल्या आवडीची वस्तु त्यातून निवडावी. स्त्रिया जेंव्हा वस्तु पाहू लागल्या, तेंव्हाच रूपधरच्या आज्ञेने बाहेर रणभेरी वाजवण्यात आल्या. तो आवाज ऐकताच वज्रकायने आपला स्त्रीवेष टाकून

पटकन तिथली ढाल-तलवार अुचलली, त्याबरोबर त्याला ओळखून रूपधरने त्याला पकडले. वज्रकायने मग युद्धात भाग घ्यायचे कबूल केले.

ग्रीसच्या नौका ऑलिसजवळ तयारीत अुभ्या होत्या. क्रीटहून आलेले दूत आपला राजा प्रभु याचा संदेश घेअून आले की, 'सम्राट वर्धनबरोबर आपणालाही सेनाध्यक्ष बनवले, तर आपण आपली शंभर जहाजे घेअून युद्धात मदत करायला तयार आहोत.' राजा प्रभु हाही भुवनसुंदरीच्या स्वयंवरासाठी गेलेल्या राजुकमारांपैकी एक असून दिसायला तो अत्यन्त रुबाबदार होता. त्याची अट मान्य केली गेली अन् तो शंभर जहाजे घेअून निघाला. ही शंभर जहाजे सैनिक व अस्त्र-शस्त्रांनी भरलेली होती. निधड्या छातीचे सैनिक आपल्या पराक्रमाची शर्थ करण्यासाठी आसुसलेले होते.

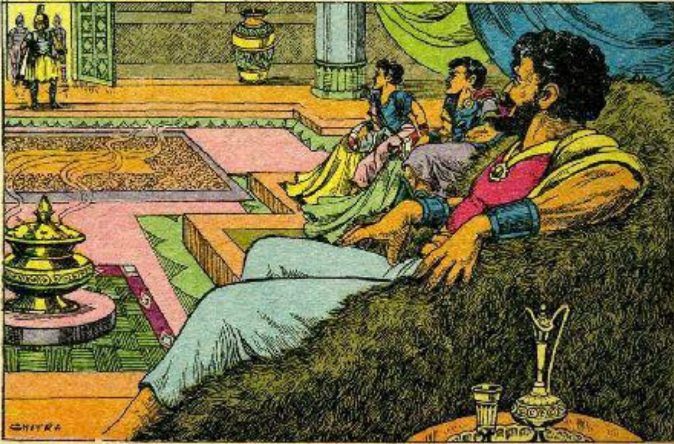
युद्धासाठी तयार असणाऱ्या ग्रीक पक्षाच्या लोकांची एकूण परिस्थिती अशा प्रकारची होती.

सैनिक-दलाचा सर्वसेनानी होता सम्राट वर्धन. त्याच्या हाताखालील अुपनायक होते रूपधर, प्रबोध व देवमय. जहाजांवर वज्रकायचे अधिपत्य असून त्याच्या हातांखाली अुपनायक म्हणून भूधव, रक्तवर्ण व पील्सचा राजा नवोद्युत हे होते. हा नवोद्युत वृद्ध असूनही त्याचे युद्धकौशल्य अजोड असे होते. तो विवेकी असून त्याने तीन पिढ्यांपर्यन्त आपले शासन सुचारूपणे चालवले होते. हा पितामह वृद्धावस्थेतही रणरंगात प्रचंड होता. सम्राट त्याचा सल्ला घेतल्यावाचून एकही पाअूल पुढे टाकत नसे. युद्धासंबंधीच्या अडचणींबाबत रूपधर व नवद्युत यांचा सल्ला अगदी एकसारखा असे, कारण समस्या सोडवण्याबाबत त्यांच्या विचारात तंतोतंत साम्य असे.

भूधव अथिरथींमधे गणला जाई. साहस व बळ यांबाबत वज्रकायनंतर याचेच नाव घेतले जाई. तो देवदेवतांचीही पर्वा करत नसे. आपल्या शक्तीवर त्याचा पूर्ण विश्वास होता. तो जेंव्हा युद्धाला निघाला, तेंव्हा वडीलधाऱ्यांनी त्याला आशिर्वाद दिला, "पुत्र! रणांगणात आपला पराक्रम दाखव अन् देवदेवतांच्या आशिर्वादाने विजय प्राप्त कर." तेंव्हा त्यांचे खंडन करत तो म्हणाला, "देवांच्या साह्याने तर भित्रे अन् कमजोर लोक विजय मिळवतील. मी तर त्यांच्या साह्यावाचूनच विजय मिळवीन. शत्रूला पूर्णतः नेस्तनाबूत करीन."

अुपभूधव हा भूधवचा कोणी नातेवाईक नव्हता. तो तलवार चालवण्यात अद्वितीय होता. ग्रीक सैन्यात त्याच्याइतका वेगाने तलवार चालवणारा आणि निशाणबाज दुसरा कोणीही नव्हता. वेगाने धावण्यात त्याच्याबरोबरीचा कोणी असेल, तर तो केवळ वज्रकायच.

देवमयला भुवनसुंदरी फारच आवडली होती. परन्तु तिला मोहनने पळवून नेल्यामुळे त्याच्या मनात मोहनबद्दल फारच राग व सूडभावना होती. तो सूड अुगवण्यासाठीच तो

युद्धात भाग घेत होता.

डिलोसचा राजा मुष्कर याने ग्रीक सेनेसाठी आवश्यक ती खाद्यसामग्री पुरवली. जहाजे निघण्यापूर्वी सम्राट राजाने देवदेवतांना संतुष्ट करण्यासाठी आवश्यक त्या पूजा करून बळीही दिले. जहाजांना योग्य दिशा व मार्ग सांगण्यासाठी कौशक नावाच्या एका ज्योतिषाची नेमणुक झाली. पण खरे तर कौशक समुद्रमार्गाबद्दल अनभिज्ञ होता. त्यामुळे ग्रीक जहाजे प्रत्यक्षात योग्य मार्गदर्शनाशिवायच चालू लागली. त्यामुळे ती ट्रॉय समुद्रकिनाऱ्याऐवजी दक्षिणेकडील मिसियाच्या तटावर पोचली. आपण ट्रॉयलाच पोचलो, असे समजून ग्रीक सेना मिसियावर तुटून पडली व लुटालूट करू लागली. मिसिया राजाला हे कळल्यावर त्याने ग्रीकांवर हल्ला चढवला. फलस्वरूप जे युद्ध झाले, त्यात बरेचसे ग्रीक सैनिक जखमी झाले. वज्रकायने वेळेवर मदत केली नसती, तर ग्रीकांचा पराभव होऊन त्यांचे अत्यन्त नुकसान झाले असते.

यानन्तर एका वर्षाच्या आतच ग्रीक सैन्य ट्रॉयवर हल्ला करण्यासाठी पुन्हा तयार झाले. पण बरेच दिवस हवा अनुकूल नसल्याने ते तसेच अडकून राहिले. शेवटी पुन्हा त्यांनी देवांना बळी वगैरे चढवल्यावर वातावरण अनुकूल बनले. जहाजे निघाली. दीर्घ अंतराच्या प्रवासानन्तर जहाजे प्रथम लेस्पॉस द्वीपाच्या किनारी पोचली. तेथील शासकाने ग्रीक वीरांचे स्वागत केले. हा राजा स्वतः मल्लयुद्धात प्रवीण असल्याने त्याने अतिथींना मल्लयुद्धाचे आव्हान दिले. रूपधरने ग्रीकांचा प्रतिनिधी बनून त्याच्याशी युद्ध केले अन् त्याला अगदी सहजपणे हरवले. या जयामुळे ग्रीक लोक फारच खूश झाले. लेस्पॉस शहर सोडून ते काही दिवसांनी टेनिटॉस किनाऱ्यावर पोचले.

टेनिटॉस व ट्रॉय यांच्यात वीस मैलांचे अन्तर होते. ट्रॉयच्या किल्ल्याच्या तटावर अुभे राहून ते द्वीप दिसू शकत असे. बाकी सर्वांना तिथेच सोडून रूपधर, भुवनसुंदरीचा पती प्रताप व प्रबोध चर्चा करण्यासाठी ट्रॉयला पोचले. तेथे जाअून ट्रॉय राजाशी चर्चा करण्याचा अुद्देश इतकाच होता की, युद्ध न करता त्यांनी भुवनसुंदरीला आपल्या ताब्यात दिले, तर युद्ध प्रसंग टळेल. परन्तु कोणत्याही परिस्थितीत भुवसुंदरीला परत न करण्याचा ट्रॉयवासीयांचा निश्चय होता. त्यामुळे ग्रीकांची शिष्टाई वाया गेली अन् या राजदूतांना मारून टाकायचे प्रयत्नही केले गेले. ते ज्या घरी पाहुणे म्हणून राहिले होते, त्या घरच्या यजमानाने या हत्याकांडाला विरोध करून स्पष्ट सांगितले की, "दूतांना मारणे हे नीचकृत्य होय. मी ते घडू देणार नाही."

शिष्टाई असफल झाल्याने ग्रीक नौका टेनिटॉसहून निघून ट्रॉयच्या किनारी पोचल्या. तेथून ट्रॉयच्या किल्ल्याचा तट दिसत होता. नौका पोचल्याची खबर मिळाल्यावर ट्रॉयचे नागरिक समुद्रकिनारी आले. त्यांनी जहाजांवर मोठमोठे दगड वगैरे फेकून त्यांना परत फिरवायचा प्रयत्न केला; परन्तु काहीही अुपयोग झाला नाही.

पण आता पुन्हा ग्रीकांच्या सम्मिलित सेनेपुढे एक प्रश्न अुभा राहिला. तो असा की - ट्रॉयच्या भूमीवर प्रथम कोणी पाय ठेवायचा? या प्रश्नाचे मुख्य कारण असे होते की - ज्योतिषाने असे भाकित केले होते की, 'जो कोणी ट्रॉयच्या भूमीवर प्रथम पाअूल ठेवील, त्याचा मृत्यु निश्चित आहे, अन् कोणत्याही परिस्थितीत हा मृत्यु टाळता येणार नाही.' या गोष्टीवर ग्रीकाचा पूर्ण विश्वासही होता. त्यामुळे वज्रकायसारखा योद्धाही खाली अुतरायला भीत होता.

चन्द्रप्रभुने हे साहस केले. नौकेतून अुतरून त्याने जमिनीवर पाय ठेवताच युद्ध सुरू केले. त्याने अनेक शत्रुसैनिकांना मारूनही टाकले. परन्तु वीरसिंहने त्याला ठार केले.

चन्द्रप्रभुनन्तर वज्रकायने जहाजातून अुडी मारली अन् त्याच्याबरोबर त्याची सेनाही खाली अुतरली. वज्रकायने काही ट्रॉय वीरांना यमसदनाला पाठवले. त्यामुळे ट्रॉयचे लोक सैरावैरा धावत नगराकडे गेले.

या अवधीत ग्रीक सैनिक अुत्साहाने आरडाओरडा करत जहाजावरून अुड्या मारून किनाऱ्यावर अुतरले.

क्रमशः

चान्दोबाच्या बातम्या

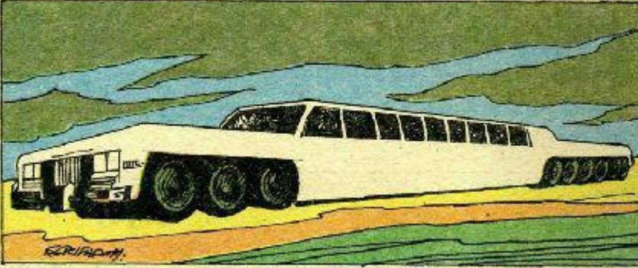
अफलातून व्यक्ति

साधारणत: नारळ झाडावरून अुतरवल्यानंतर त्याच्यावरची शेंडी काढण्यासाठी कोयत्याची किंवा एकाद्या अणकुचीदार हत्याराची गरज असते. या हत्याराने वरील भागावर चारीकडे जरा खोलवर अशा रेषा काढल्या जातात, अन् नंतरच सगळी शेंडी काढली जाते. यासाठी दीर्घ प्रयत्न अन् वेळ यांची अन् थोड्याशा कौशल्याची गरज असते. परन्तु केरळमधील कालिकत येथील जोस नावाचा एक तरुण हे काम आपल्या दातांनी केवळ वीस सेकन्दात करू शकतो. नारळ जास्त वाळलेला असेल तर तीस सेकन्द लागतात. ३२ वयाचा हा जोस 'अॅडव्हर्टायझिंग' फिल्मस्‌चा निर्माता आहे. आपले नाव 'गिनीज बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड' मधे यावे, यासाठी त्याचे प्रयत्न चालू आहेत.

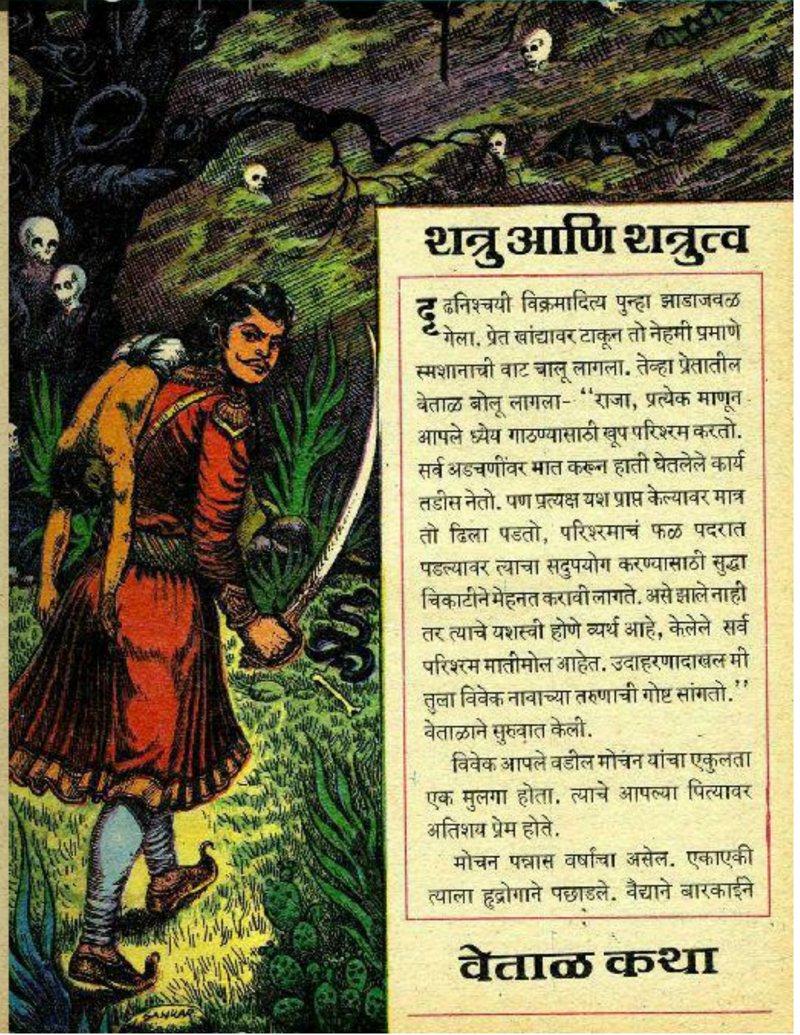
आजची कामधेनु

हरिद्वारच्या एका आश्रमात 'श्यामा' नावाची एक गाय आहे. तेथील लोक तिला 'कामधेनु' म्हणतात. कारण गेली बरीच वर्षे ती सतत दूध देत आली आहे. १९८० साली ती जेंव्हा प्रथम व्यायली, तेंव्हा ती ३५ - ४० लिटर दूध देत असे. १९८२ आणि १९८४ मधे तिने आणखी दोन वासरांना जन्म दिला. त्यानंतर तिला पुन्हा कधीही वासरू झाले नाही. पण ती दूध मात्र सतत देत आहे. आता ती सतरा वर्षे वयाची आहे, परन्तु म्हातारी झाल्याचे कोणतेही लक्षण तिच्यात आढळत नाही. अजूनही ती ६ ते १४ लिटर दूध रोज देते. तिचे पहिले वासरू आता १३ वर्षांचे आहे; अन् त्याचे तर दातही पडू लागले आहेत. आता ते म्हातारे दिसू लागले आहे.

खूप लांबच लांब मोटरकार

जगातली सर्वात अधिक लांबीची मोटरकार लंडनच्या 'रॉफ म्युझियम' मधे आहे. '१९८२ कॅडलॉक' नावाच्या या कारची लांबी २२ मीटर आहे. तिची अुंची पाच मजल्यांइतकी आहे, अन् वजन आहे सात टन! सर्वसामान्य रस्त्यांवरून ती जाअू लागली, तर रहदारीत अडथळा निर्माण होईल, म्हणून हल्ली तिचा अुपयोग केला जात नाही. जागेच्या अभावी म्युझियमचे अधिकारी ही कार विकू इच्छित आहेत. म्युझियममधेच ती ठेवायची म्हटली, तर ते जागाही वाढवू शकत नाहीत. कोण जाणे कोण खरेदी करील ती!

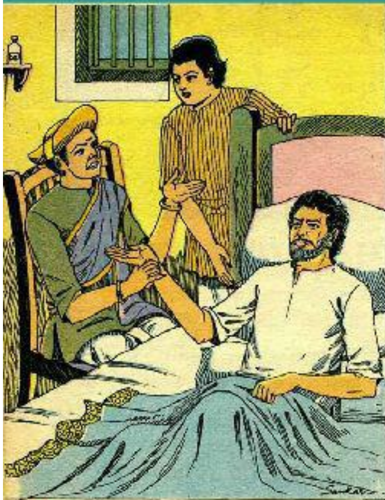
शत्रु आणि शत्रुत्व

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाजवळ गेला. प्रेत खांद्यावर टाकून तो नेहमी प्रमाणे स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतातील वेताळ बोलू लागला- "राजा, प्रत्येक माणूस आपले ध्येय गाठण्यासाठी खूप परिश्रम करतो. सर्व अडचणींवर मात करून हाती घेतलेले कार्य तडीस नेतो. पण प्रत्यक्ष यश प्राप्त केल्यावर मात्र तो ढिला पडतो, परिश्रमाचं फळ पदरात पडल्यावर त्याचा सदुपयोग करण्यासाठी सुद्धा चिकाटीने मेहनत करावी लागते. असे झाले नाही तर त्याचे यशस्वी होणे व्यर्थ आहे, केलेले सर्व परिश्रम मातीमोल आहेत. उदाहरणादाखल मी तुला विवेक नावाच्या तरुणाची गोष्ट सांगतो." वेताळाने सुरुवात केली.

विवेक आपले वडील मोचन यांचा एकुलता एक मुलगा होता. त्याचे आपल्या पित्यावर अतिशय प्रेम होते.

मोचन पन्नास वर्षांचा असेल. एकाएकी त्याला हृद्रोगाने पछाडले. वैद्याने बारकाईने

वेताळ कथा

निरीक्षण करून सल्ला दिला - ''आता तुम्हाला विश्रांतीची आवश्यकता आहे. सांसारिक बंधनातून आता मुक्त झालेले बरे!''

वैद्याच्या सल्ल्यानुसार विवेकने सर्व जबाबदाऱ्या आपल्या शिरावर घेतल्या. एक आठवड्या भरात शेजारच्या गावातून जगन आला व त्याला भेटला. तो विवेकला म्हणाला - ''मी तुझ्या चुलत्यांचा मुलगा आहे. तुझ्या वडिलांनी माझ्या वडिलांची संपत्ति हडप केली आहे. म्हणून मला मदत करणं हे तुझं कर्तव्य आहे.''

विवेकला या बोलण्याचं मोठं आश्चर्य वाटलं. तो म्हणाला - ''माझे वडील तर मोठे परोपकारी आहेत. चांगली कामं करण्यात त्यांनी आपलं आयुष्य वेचलं. तुला मी अवश्य मदत करीन. पण माझ्या वडिलांनी तुझ्या वडिलांना फसवलं हे मात्र शंभर टक्के खोटं! आणि ते तू कबूल कर.''

जगन रागवून तावातावाने म्हणाला - ''खरं काय नि खोटं काय याचा निर्णय आपण तुझ्या वडिलांसमोरच करूं. चल आपण दोघे ही त्यांच्याशी बोलूं.''

''माझे वडील हृदय-रोगाने आजारी आहेत. अशा वेळी त्यांच्याशी या गोष्टी बोलण्याने त्यांची मानसिक शांति नष्ट होईल. मी वडिलांच्या सर्व भावांना जाऊन भेटतो आणि तुझ्या आरोपाची शहानिशा करतो. मग सत्य काय आहे ते सर्वांना कळेलच. तोपर्यंत तू त्यांना भेटू नकोस.'' असे म्हणून विवेक आपल्या काकांकडे जायला निघाला.

जगन मोठा दुष्ट माणूस होता. विवेक जेंव्हा जगनच्या वडिलांकडे जाऊन सर्व सांगू लागला, तेंव्हा त्यांना फार वाईट वाटलं. जगनचा आरोप खोटा आहे आणि आपला भाऊ फार चांगला माणूस आहे असे त्यांनी विवेकला लिहून दिले.

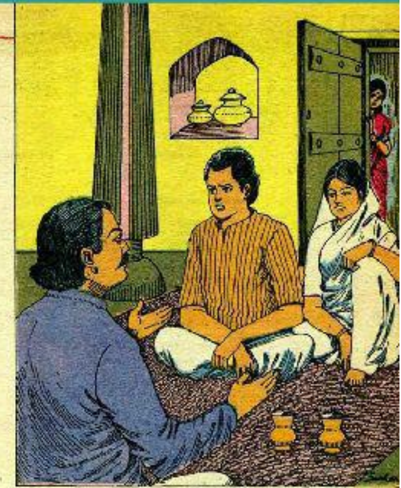
दुसऱ्या दोन चुलत्यांनी ही असेच लिहून दिले. सर्व लेखी पुरावे घेऊन विवेक मोठ्या उत्साहाने प्रतापपुरला परत आला. पोचल्यावर त्याला समजले की मधल्या काळात एक दुःखपूर्ण घटना घडलेली आहे. त्याला आपला शोकावेग आवरेना.

विवेक चुलत्यांकडे रवाना झाल्यावर जगन त्याचे वडील मोचन यांना भेटला. त्याने त्यांच्यावर अनेक खोटेनाटे आरोप केले. मोचनला हे सर्व असह्य झाले आणि तत्काळ त्यांचे प्राणोत्क्रमण झाले.

असं काही होईल असं जगनला स्वप्नात ही वाटलं नव्हतं. विवेकची क्षमा मागण्याचा त्याने निश्चय केला. परंतु जगनला पाहताच विवेक रागाने लाल बुंद होऊन म्हणाला - ''चालता हो, तुझं तोंड मला पुन्हा दाखवू नकोस.'' त्याने जगनला घराबाहेर हाकलून दिले.

वडिलांच्या मृत्यूच्या आघातामुळे विवेक फार दुःखी-कष्टी झाला. वर्ष भर वडिलांच्या आठवणीने तो खंगत राहिला. शेवटी आपल्या आईच्या आग्रहाखातर तो लग्न करायला तयार झाला. मुलगी त्याला आवडली. मुलीचे वडील त्याला म्हणाले - ''बेटा, तुझा चुलत भाऊ जगन याने तुझ्या उत्तम वंशाबाबत मला सगळं सांगितलं आहे. मी आपली मुलगी त्यालाच देऊ इच्छित होतो. पण तो म्हणाला - ''मी तुमच्या मुलीसाठी योग्य वर नाही, आपण विवेकला आपला जावई बनवा. त्यात तुमच्या मुलीच्या जीवनाचे सार्थक होईल.''

जगन मध्ये आता बदल झालेला आहे आणि त्याने आपला दुष्ट स्वभाव सोडला आहे हे पाहून विवेकच्या आईला आनंद झाला, पण विवेक कडव्या स्वरात म्हणाला - ''तो आपला शत्रु आहे. मुलीच्या वडिलांशी तो आपल्याबाबत इतकं चांगलं काही बोलला, यात जरूर काही तरी रहस्य आहे. आई, मी या मुलीशी मुळिच लग्न करणार नाही.''

काही दिवसांनंतर जगनचा ज्या परिवाराशी अजिबात संबंध नाही अशा कुटुंबातील एक मुलगी विवेकने पसंत केली. लग्नाच्या वेळी जगनला बोलविण्यात आले नाही. आणखी काही दिवसांनी जगनचे ही लग्न ठरले. जगन स्वतः आला आणि त्याने विवेकला निमंत्रण दिले. तरी पण विवेक या लग्नाला गेला नाही.

विवेकचे लग्न होऊन एक वर्ष झाले असेल. त्याच्या शेताच्या जवळची दहा एकर जमीन विकायला निघाली. जवळची जमीन आणि किंमत बेताची असल्यामुळे विवेकला हा सौदा करावासा वाटला. पण एक हजार अशर्फ्या कमी पडू लागल्या. तो कर्ज काढण्याचा विचार करू लागला, तितक्यात शहरातून रंगनाथ नावाचा एक व्यापारी आला. विवेकजवळ जे

धान्य होते, ते दुप्पट दाम देऊन खरीदायला तो तयार झाला. तो म्हणाला - ''तुझे हे धान्य खास प्रकारचे आहे. याची किंमत एकाएकी वाढली आहे. बाजारात या धान्याला खूपच मागणी आहे.''

आता कर्ज काढण्याची आवश्यकता नाही म्हणून विवेक खुश झाला. तो रंगनाथला म्हणाला - ''मला आश्चर्य वाटतंय की माझ्या कडील खास धान्याची खबर तुमच्यापर्यंत कशी पोचली?''

''आपला चुलत भाऊ जगनने मला ही माहिती पुरवली. आपण फार सत्यप्रेमी आहात असे ही तो सांगत होता. धान्याच्या गुण-वत्तेबाबत मुळिच शंका नको. वजन करताना ही काही लबाडी होणार नाही.'' रंगनाथ उत्तरला.

बस, जगनचं नाव घेताच विवेकचं डोकं फिरलं. बायकोने खूप समजावले, तरी विवेकने रंगनाथला आपले धान्य विकले नाही. त्याच्या बायकोने समजावण्याचा प्रयत्न केला - ''भावोजींनी जे केलं त्याबद्दल त्यांना आता पश्चात्ताप होतोय. झालेली चूक सुधारायचा ते प्रयत्न करीत आहेत. आपली विवेक बुद्धि काम करीनाशी झाली आहे. यामुळे आपलेच नुकसान होत आहे.''

जगन माझा शत्रु आहे. एकदाच मी त्याच्यावर विश्वास ठेवला आणि त्यामुळे मला आपल्या पित्याला मुकावे लागले. त्याच्यावर विश्वास ठेवला की आपलं नुकसान निश्चित. अविश्वासाने जे नुकसान होईल ते फार थोडे होईल. म्हणून त्याच्यावर विश्वास न ठेवलेलाच बरा.'' विवेकने आपली बाजू मांडली.

तसा विवेक प्रतापपुरात चांगलं नाव कमाऊन होता, पण जगनमुळे त्याची बदनामी होत होती. शत्रुत्वामुळे जगन करीत असलेली चांगली मदत ही विवेक स्वीकारीत नाही असे सर्व लोक म्हणू लागले.

विवेकला सावधान करण्यासाठी काही मित्रांनी उपदेश केला - ''तुझं नुकसान व्हावं या उद्देशानेच जगन आपल्या योजना बनवीत आहे. तुझा जिथे फायदा होईल, तिथे तिथे जाऊन तो आपलं नाव घुसवतो. आणि त्याचं नाव ऐकताच तू भडकतोस, तेव्हा तू आपली शत्रुता विसरून जाऊन विवेकाने काम घ्यावस हे बरं नाही का?''

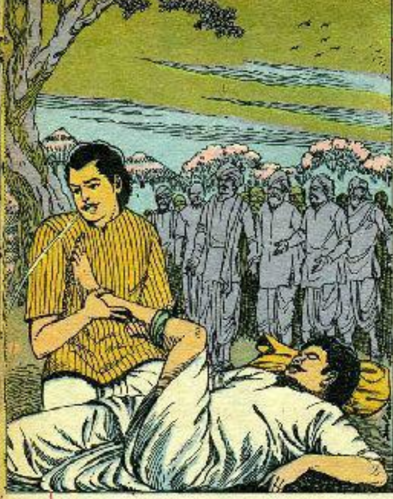
यावर विवेक हसून गप्प बसला. काही चतुर माणसे जगनच्या नावाचा उल्लेख करून आपला स्वार्थ साधू लागले.

एकदा सावंत आणि माधव नारळ खरीदण्यासाठी आपापसात स्पर्धा करू लागले. माधव प्रथम विवेकला भेटला आणि त्याला म्हणाला - ''जगनने मला एक उपाय सुचवलाय. तो म्हणतोय की येथील सर्व नारळ तोच खरेदी करील, मला खरेदी करू देणार नाही.''

त्या दिवशी विवेकने सर्व नारळ सावंतला न विकता माधवलाच विकले. कुठं तरी पाणी मुरतंय हे विवेकच्या बायकोने ताडले. ती नवऱ्याला म्हणाली - ''मला वाटतंय की जगनचं नाव घेऊन काही लोक आपल्याला धोका देत आहेत. आपल्या शत्रुत्वाचा ते फायदा घेत आहेत. असल्या फसवणाऱ्या लोकांवर विश्वासून आपलं नुकसान होतंय. आपण जगनवर विश्वास ठेवला तर आपलं नुसकान कमी होईल आणि चांगलं नाव ही मिळेल. आपल्या मित्रांपेक्षा जगन अधिक चांगला आहे असं मला तरी वाटतंय!''

विवेकला बायकोचं म्हणणं पटलं नाही. नाराज होऊन तो म्हणाला - ''कोण आपल्याला धोका देतंय आणि कोण नाही हे मला चांगलं समजतं. आपलं नुकसान होतंय की नाही हे पाहूनच मी आपला निर्णय घेतो. दिवसें दिवस आपलं उत्पन्न वाढतच आहे, ते कमी तर होत नाहीय. हेच माझी बुद्धिमत्ता सिद्ध करीत नाही का? तू का उगाच घाबरतेस? आता राहिली जगनची गोष्ट. ज्याच्यामुळे माझ्या पित्याचा देहान्त झाला, त्याच्यावर मी या जन्मात विश्वास ठेवणार नाही, समजलीस? ज्याने जाणून-बुजून माझ्या वडिलांचा अंत केला, त्याच्याशी मैत्री करणं केवळ अशक्य. मग माझी बदनामी झाली तरी बेहत्तर. जिवात जीव असेपर्यंत मी त्याला शत्रूच मानणार आणि त्यातच मला संतोष वाटतो. इथून पुढं त्याचं कधी नाव नको घेऊस माझ्या पुढं!'' यानंतर विवेकच्या बायकोने चुकून कधी जगनचे नाव आपल्या तोंडावाटे उच्चारले नाही.

काही दिवसांनी एक मोठी विचित्र घटना घडली.

काही कामासाठी जगन प्रतापपुरला आला होता. अंधार पडल्यावर तो जेव्हा एका गल्लीतून जात होता, तेव्हा एक विषारी साप त्याला चावला. आसपासचे लोक जमा झाले. काही धावत-पळत मांत्रिकाकडे गेले, तर काही वैद्याकडे. घाबरून गेल्यामुळे काय करावं हे सुचेनासे झालेले काही जण तिथेच उभे राहिले.

त्याच वेळी विवेक तिकडून चालला होता. सर्पदंशाची वार्ता समजताच तो ओरडला - ''अरे नुसते बघत काय उभे राहिला आहात? वैद्य येण्यापूर्वी विष तर बाहेर काढले पाहिजे.'' तो तत्काल जगनपाशी जाऊन बसला. ज्या पायाला साप चावला होता, तो पाय त्याने वर उचलला. आपल्या तोंडाने विष शोषून त्याने ते थुंकून टाकले. असं चार वेळा केल्यावर जगन शुद्धीवर आला. इतक्यात मांत्रिक व वैद्य ही आले. दोघांना ते आपल्या घरी घेऊन आले, आणि त्यांच्यावर औषधोपचार केला.

या विचित्र घटनेबाबत गावात जो तो बोलू लागला. काही लोक म्हणाले - '' विवेकला आपली चूक कळलीय असं वाटतं. आपली चूक सुधारण्याच्या संधीची तो जणू काही वाटच पहात होता.''

दुसरे काही लोक म्हणाले - ''संरक्षणाचा उपाय माहीत असून त्याचा उपयोग न करणं हे हत्या करण्यासारखंच होय. जगन मेल्यावर त्याच्या हत्येचं पाप आपणास लागू नये, अशा भीतीने विवेकने त्याला जिवंत केले.''

काही वेळाने विवेक आणि जगन दोघे ही शुद्धीवर आले. वैद्याने आश्वासन दिले - ''आता तुम्ही दोघे ही सुरक्षित आहात. काळजी करण्याचे कारण नाही.''

जगनला जेव्हा सर्व घटना समजली, तेव्हा तो विवेकला म्हणाला - ''तू सामान्य माणूस नाहीस, महात्मा आहेस! कट्टर शत्रूचे प्राण वाचविण्यासाठी तू आपले प्राण धोक्यात घातलेस. सामान्य माणूस असले काम करणार नाही.'' हात जोडून जगनने विवेकला नमस्कार केला.

''तू माझा कट्टर शत्रु आहेस. तुझी प्रशंसा आणि नमस्कार यावर माझा मुळिच विश्वास नाही.'' असे म्हणत विवेक तेथून निघून गेला.

वेताळाने विक्रमादित्याला एवढी गोष्ट ऐकवली आणि मग म्हणाला - ''राजा, विवेकच्या पित्याचा मृत्यु जगनमुळेच झाला. यामुळे विवेकला फार दुःख झाले. त्याची मानसिक स्थिति विचित्र झाली. तो फार अशांत झाला. यामुळे त्याने जगनला आपला शत्रु मानले असेल तर त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काही नाही. परंतु अशा कट्टर शत्रूला विषारी साप चावला, तेंव्हा ते विष विवेकने आपल्या तोंडाने शोषून घेतले हे योग्य नव्हे. हे विवेकपूर्ण काम नव्हे. असे करणे म्हणजे अविवेकच, नाही तर काय? त्याला जे करता आलं नाही, त्याला जो सूड घेता आला नाही, ते काम विषारी सापाने केले. यावेळी विवेकला आनन्द व्हायला पाहिजे होता. परमेश्वराने सर्प बनून जगनला शिक्षा दिली असं त्याला वाटायला हवं होतं. या माझ्या शंकेचं समाधान कर. माहीत असून ही तू गप्प बसलास तर तुझं डोकं धडावर राहणार नाही हे तू जाणतोसच.''

शंकेचे निरसन करीत राजा विक्रमादित्य म्हणाला - ''विवेक स्वभावाचा दयाळू आहे. मानवमात्राचे कल्याण व्हावे अशी त्याची इच्छा आहे. याच बरोबर तो व्यवहारकुशल व लोकज्ञानी आहे. म्हणूनच त्याने आपल्या शत्रूवर विश्वास ठेवला नाही. नीट विचार केला तर आपल्या लक्षात येईल की शत्रु आणि शत्रुत्व या दोन निरनिराळ्या मानसिक प्रवृत्ति आहेत. एकदा जगनमुळे त्याचे नुकसान झाले. तेव्हांपासून त्याने स्वार्थाची ही पर्वा न करता जगनला आपला शत्रूच मानले. तो त्याच्यापासून दूरच राहिला. शत्रूचं नुकसान होण्याची संधी साधारणपणे लोक शोधत असतात. विवेकचा शत्रुत्वावर विश्वास नाही, म्हणून जगनबद्दल त्याच्या मनात द्वेष मुळिच नाही. म्हणूनच जेव्हा जगनचा जीव धोक्यात होता तेव्हा आपल्या प्राणाची पर्वा न करता त्याला वाचविण्याचा विवेकने प्रयत्न केला.''

अशा रीतीने राजाचा मौन-भंग करण्यात वेताळ यशस्वी झाला. आणि लगेचच तो प्रेतासह झाडावर जाऊन बसला.

आधार - किरण साथीची एक कथा

दगडांच्या ढिगावरचा कंदील

जमीनदार केतनवर्मा काही जरूरी कामासाठी हेलापुरीहून विशालनगरकडे जात होता. मध्यरात्रीची वेळ असली, तरी आपले समाजतले अुच्च स्थान तो विसरू शकत नव्हता. म्हणून तो आपल्या बग्गीतूनच निघाला होता. बग्गी जंगलातल्या मार्गाने चालू लागली. चहूकडे अंधारच अंधार होता. सईस मोठ्या सावधपणे बग्गी हाकत होता.

अचानक रस्त्यात मधेच असलेल्या दगडांच्या मोठ्या ढिगाला धडक देता देता थांबला. अगदी शेवटच्या क्षणी ढिगाच्या अगदी वर ठेवलेल्या कंदिलाच्या अुजेडात सईसाला तो ढीग दिसला अन् त्याने लगाम खेचला. तसे घडले नसते तर ढिगाशी टक्कर होअून बग्गी अुलटली असती.

जमीनदार बग्गीतून अुतरला. जवळच झाडाखाली अंगाचे मुटकुळे करून झोपलेला एक म्हातारा त्या आवाजाने जागा होअून, अुठून जमीनदाराजवळ आला. जमीनदाराला त्याने नमस्कार केला.

जमीनदाराने त्याला विचारले, "तूच त्या ढिगावर कंदील ठेवला आहेस का ?"

"होय महाराज, मीच ठेवलाय. गडद अंधार आहे ना, म्हणून ठेवलाय." म्हातारा अुत्तरला.

"तुझ्यामुळेच वाचलो बघ आज आम्ही अपघातातून! हे घे बक्षिस." असे म्हणत जमीनदाराने काही रुपये म्हाताऱ्याच्या हातावर ठेवले.

रुपये मिळाल्याने म्हातारा फारच खूश झाला. तो तेथून जाअू लागला, तेंव्हा मनात काही शंका येअून जमीनदाराने त्याला विचारले, "पण रस्त्याच्या मधेच हा दगडांचा ढीग कसा काय आला?"

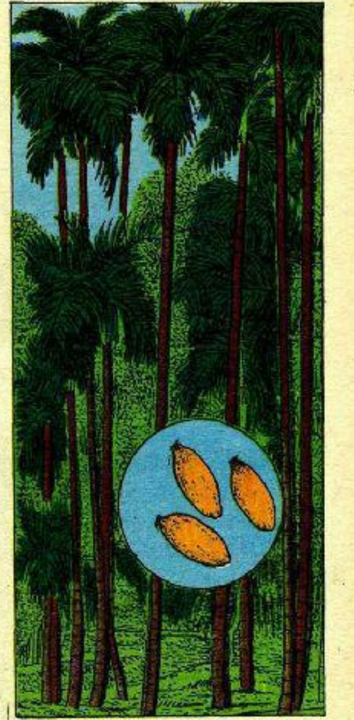
"महाराज, हे ही काम मीच तर केलं. कंदील खाली ठेवला, तर नीट दिसणार नाही ना! मी अगोदर हा ढीग बनवला अन येणाऱ्या जाणाऱ्यांना दिसावा, म्हणून वर कंदील ठेवला." म्हातारा आत्मविश्वासाने म्हणाला.

चान्दोबा पुरवणी - ७४

भारताची वृक्षसंपदा

सुपारीचे झाड

विडा बनवताना पानात सुपारी अन् चुना वापरतात हे तर सर्वांना ठाअूकच आहे. सामान्यतः सुपारीवाचून विडा बनतच नाही.

सुपारीची झाडे खूप अुंच असतात. व्यापाराच्या दृष्टीने ही झाडे मूल्यवान असतात. यातून मिळणाऱ्या 'टॅनिन' नावाच्या रासायनिक पदार्थापासून लाल व काळी शाईही बनवली जाते. झाडाच्या बिया तळून चूर्ण केले जाते अन् ते दात घासण्यासाठी अुपयोगात आणले जाते.

जाडीला अगदी कमी असणारे खोड असलेले हे झाड १८ ते २० फूटाइतके अुंच वाढते. दिसायला झाड मोठे सुन्दर दिसते. याला फान्द्या नसतात. सुपारीचे गुच्छ तोडण्यासाठी झाडावर चढणारा माणूस नंतर खाली अुतरताना झाडाला जरासा झोका देअून दुसऱ्या शेजारच्या झाडावरून सुपारी अुतरवतात. सगळ्या झाडांची सुपारी अुतरवल्यावर मगच शेवटच्या झाडावरून खाली अुतरतात. अशा तऱ्हेने या झाडावरून त्या झाडावर जाताना ते 'टार्झन' सारखे वाटतात. हे दृश्य पहात रहावासे वाटते. अर्थात सुपारीची झाडे सहजपणे वाकवता येतात, म्हणूनच हे शक्य होते.

साधारणतः झाड पाच वर्षांचे झाल्यावरच त्यावर सुपारी धरू लागते. एका वर्षात हे झाड जवळ जवळ तीनशे फळे देते. सुपारीचे फळ कच्चे असताना त्याचा रंग हिरवा असतो व ते पक्के होअू लागले की त्याचा रंग नारिंगी होअू लागतो अन् पूर्ण पिकले की ते लाल होते. साधारणतः कोंबडीच्या अंड्याएवढ्या या फळात रेषा असतात. अन् त्याच्या आत सुपारी हे मोठेसे बीज असते. सुपारीच्या झाडांना भरपूर पावसाची आवश्यकता असते. केरळ, प. बंगाल व आसाममधे ही झाडे अधिक प्रमाणात आढळतात, कारण तेथे खूप पाअूस पडतो.

झाडाच्या पानांच्या खाली फुलांचे गुच्छ येतात. त्यामुळे त्यांचे आपोआपच रक्षण होते. पाने शेवटाकडे दुभागल्यासारखी असतात. या झावळ्या झोपड्यांचे छप्पर बनवायला अुपयोगात आणल्या जातात, आणि झाडाचे खोड बांबासारखे अुपयोगी पडते.

वृक्षशास्त्रात सुपारीच्या झाडाचे नाव 'एरिका कॅटेचुलिन' असे आहे. सुपारीच्या झाडाला हिन्दी, मराठी, गुजरातीत 'सुपारी' असे म्हणतात. बंगालीत 'गुवा', तमिळमधे 'कुमुगु', मल्याळम् मधे 'कवंगु' व तेलगूत 'पोक' म्हणतात.

वेदव्यास

ऋग्वेद, यजुर्वेद, अथर्ववेद व सामवेद हे जगातले अतिप्राचीन असे वेदग्रन्थ होत. निश्चित आधार अुपलब्ध नसल्यामुळे हे केंव्हा व कोणी रचले याबद्दल निश्चितपणे काही सांगता येत नाही. परन्तु पंडितांच्या मताप्रमाणे ते सहा हजार वर्षापूर्वी रचले गेले असावेत. असे मानले जाते की, ऋषिगण ध्यानमग्न झाले की त्या अवस्थेत परमेश्वराद्वारे हे वेदमन्त्र त्यांच्या अंतःकरणात प्रस्फुटित होत. म्हणजेच याचा अर्थ असा की वेदमन्त्र हे मानवी बुद्धीची अुपज नसून भगवन्ताच्या प्रेरणेने आविर्भूत झाले आहेत, ते अपौरुषेय आहेत.

सर्वचे सर्व वेदमन्त्र प्रथम एकत्रित होते. नंतर ते चार भागात विभाजित करायचे काम वेदव्यासांनी केले, अन् त्यांना चार निरनिराळी नावेही प्रदान केली. तरी यानंतरही ते लिपिबद्ध केले गेले नाहीत. वेदमन्त्रांचे पठन गुरूच्या मुखातून अगदी लक्षपूर्वक ऐकून शिष्य ते मुखोद्गत करीत. अन् अशीच परंपरा पुढे चालू राही. पुढे बऱ्याच काळाने वेद लिपिबद्ध झाले. महाभारताच्या रचनेद्वारा वेदव्यासांनी भारतीय संस्कृति सुसंपन्न केली. आपल्या देशातल्या रामायणाप्रमाणेच महाभारत हाही सुप्रसिद्ध इतिहास ग्रन्थ आहे. जगातल्या कोणत्याही अन्य भाषेत इतका बृहत् ग्रन्थ नाही. होमरचे इलियड व ओडिसी हे दोन्ही ग्रन्थ एकत्र केले, तरी महाभारत त्यापेक्षा आठपट मोठे ठरेल.

पात्रांचे सजीव चित्रण, अद्भुत् अशा घटनांचे मनोहारी शैलीत वर्णन, मानवी जीवनाच्या अुतार-चढावांचे दर्शन, सद्गुण व दुर्गुणांचे विपुलीकरण व शास्त्रीय संप्रदायांचे सुरुचिपूर्ण विशदीकरण या सर्व बाबतीत महाभारत हा महोन्नत ग्रन्थ आहे. व्यासांनी केवळ हा ग्रन्थ रचला इतकेच नव्हे, तर ते स्वतःही त्यातलेच एक महत्त्वचे पात्र बनून राहिले.

व्यासांनी महाभारत लिहिण्याचा संकल्प केला अन् ते त्यासाठी एका लेखनिकाच्या शोधाला लागले. तेंव्हा ब्रह्मदेवांनी प्रकट होअून व्यासांना या कामासाठी विघ्नेश्वर गणपतीचे नाव सुचवले. लेखनिक म्हणून आलेल्या गणेशाने व्यासांना अट घातली की, 'व्यासांनी मधे न थांबता सतत मजकूर सांगत रहायला हवा.' व्यासांनी ती अट कबूल करून आपलाही नियम त्याला सांगितला की, 'कोठल्याही श्लोकाचा अर्थ स्पष्ट न समजता त्यानेही तो लिहायचा नाही.' विघ्नेश्वरानेही ही अट कबूल केली आणि ते दोघेही बदरीआश्रमाजवळील व्यास - गुंफेत जाअून बसले. यानन्तर महाभारत रचनेचा हा कार्यक्रम सतत चालू राहिला अन् अडीच वर्षांत त्यांनी ही रचना पूर्ण केली.

'व्यास' या शब्दाचा अर्थ आहे 'संकलनकर्ता' किंवा 'विवरण प्रस्तुत करणारा'. व्यासांनी पवित्र वेदमंत्रांचे वर्गीकरण करून त्यांचे विभाजन केले. या कार्यात त्यांचे अुत्कृष्ट मेधावीपण सिद्ध होते. व्यासांचे 'कृष्णद्वैपायन' असे दुसरेही एक नाव आहे.

असे मानले जाते की, व्यासांनी केवळ महाभारतच रचले असे नव्हे, तर अठरा पुराणेही त्यांनीच रचली. काहीजण असेही मानतात की, त्यांच्या काही शिष्यांनी यातील काही पुराणे रचली आणि गुरुदक्षिणेच्या रूपात त्यांनी रचनाकार म्हणून आपल्या गुरूचे नाव त्याबरोबर जोडले.

व्यासांच्या कालखंडाबाबत निश्चितपणे काहीच सांगता येत नाही; परन्तु काही पंडितांचे असे म्हणणे आहे की ते साडेपाच हजार वर्षपूर्वीचे असावेत.

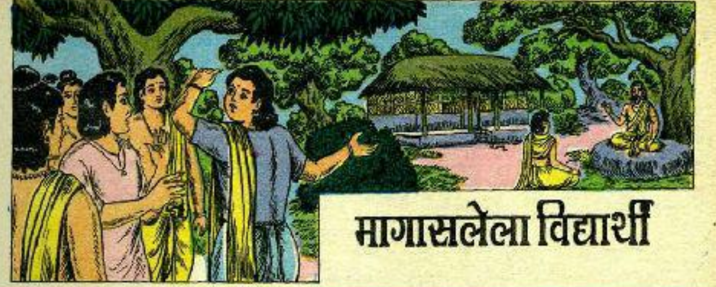

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. एलिफंटा लेणी कोठे आहेत ?
२. पंधराव्या शतकातल्या एका महात्म्याला हिन्दू व मुसलमान दोन्हीही आपला मानत असत. हा महात्मा कोण ?
३. आपल्या देशातली पहिली महिला डॉक्टर कोण ?
४. आपल्या देशात हवाई-दल केंव्हा स्थापन झाले ?
५. आपल्या देशात पोस्टाचे तिकीट केंव्हा सुरु झाले ?
६. आपल्या देशातली जहाजे बांधणारी पहिली संस्था कोणती ? तिची स्थापना कोणी व केंव्हा केली ?
७. 'कॉमनवेल्थ दिवस' केंव्हा साजरा केला जातो ?
८. येशूला सुळावर चढवण्यात आले, तेंव्हा त्याने आपल्या मातेची देखरेख कोणत्या शिष्यावर सोपवली ?
९. प्राचीन निबंधनात (ओल्ड टेस्टामेंट) नोव्हाने कोणाला 'आजोबा' म्हटले आहे ?
१०. क्रिकेट हा कोणत्या देशाचा राष्ट्रीय खेळ आहे ?
११. विमानाचा शोध लावणारे राईट बंधू व्यवसायाने कोण होते ?
१२. 'अुडत्या तबकड्या' प्रथम केंव्हा दिसल्या ?
१३. 'दि लेडी विथ लँम्प' या नावाने प्रसिद्ध असणारी स्त्री कोण ?
१४. संयुक्त राष्ट्रसंघाचे पहिले मुख्य सचीव कोण होते ?
१५. 'अटलांटिस' चे वर्णन आपल्या रचनेत करणाऱ्या लेखकाचे नाव काय ?

अुत्तरे

१. मुंबई.
२. सन्त कबीर.
३. डॉक्टर आनन्दीबाई जोशी (१८८६).
४. ८ ऑक्टोबर १९३२.
५. १८५२ मध्ये.
६. विशाखापट्टणम येथील हिन्दू शिपयार्ड.
७. मे २४ रोजी.
८. जॉन.
९. मॅथ्यूसला.
१०. ऑस्ट्रेलिया.
११. सायकलींचे दुकान चालवत असत.
१२. २४ जून, १९४७ रोजी.
१३. फ्लॉरेन्स नाइटिंगेल.
१४. ड्यॉग हॅमर्सक खोल्ड.
१५. प्लूटो.

मागासलेला विद्यार्थी

परब्रह्मस्वामी सकलशास्त्रात पारंगत होते. दर वर्षी काही विद्यार्थ्यांना ते शिकवत असत, पण कोणत्याही शिष्याला एक वर्षापेक्षा अधिक ते आपल्याजवळ ठेवत नसत.

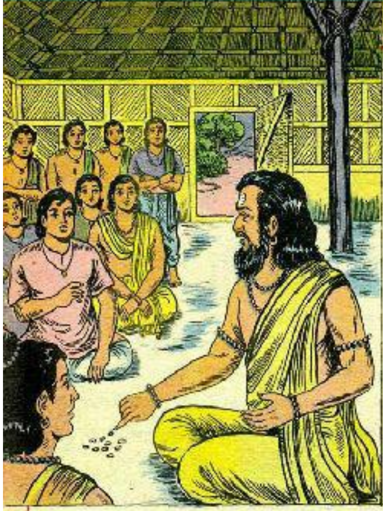
शिष्य गणनाथने स्वामींजवळ राहून शिक्षण घेतले. पण त्याला असे आश्चर्य वाटत होते की, आपल्याला अजूनही ज्ञात नसलेले अनेक विषय या जगात आहेत! त्याला परब्रह्मस्वामींनी समजावून सांगितले की "बेटा, मला जितकं काही माहीत आहे, त्यातलं फारच थोडं मी तुला शिकवलं आहे. राहता राहिली माझ्या स्वतःच्या ज्ञानाची गोष्ट. पण ते तर ज्ञान-समुद्रातल्या एका थेंबाइतकंच आहे."

त्यावर्षी या गणनाथसह एकूण दहा शिष्य परब्रह्मस्वामींजवळ शिकत होते. स्वामींनी सर्वांना एकत्रच शिकवले. परंतु कुश नावाच्या शिष्याला मात्र त्यांनी सर्वांपासून निराळे ठेवले. नअू शिष्यांना ते दिवसातून चार तास शिकवत, तर एकट्या कुशला मात्र ते आठ तास देत. गुरूचा हा 'सवता सुभा' इतरांना आवडला नाही. एके दिवशी सर्वांनी मिळून त्यांना याचे कारण विचारले.

"शिष्याला किती शिकवायचं, ते मी त्याच्या सामर्थ्यावरून ठरवतो." गुरूंच्या या अुत्तरापुढे सर्वजण निरुत्तर झाले. काही काळाने त्यांचा आश्रम सोडायचा दिवसही जवळ आला.

परब्रह्मस्वामींनी आपल्या शिष्यांसमोर दहा बीजे ठेवली. ते गणनाथला म्हणाले, "ही बीजं आपल्या हातात एकत्र खुळखुळव. सगळी नीट मिसळून नंतर एक-एक करून सर्वांना वाटून टाक." तसे केल्यावर ते पुन्हा म्हणाले, "गणनाथने तुम्हाला एक एक बी दिली आहे. मी त्यांना हातही लावलेला नाही. घरी गेलात की आपापल्या परसात आपल्याला मिळालेलं बी पेरा, पाणी देत रहा. एक महिन्याने तुम्हाला अंकुर फुटलेला आढळेल, आणि तीन महिन्यांनी

मीरा गायतोंडे

त्याचे रोप होईल. सहा महिन्यात त्यावर फुलं येअू लागतील. पण या दहांपैकी एकच बीज असं आहे, की त्याच्या रोपावर निळ्या रंगाचं फूल अुमलेल. ज्याच्या घरी हे निळं फूल फुलेल, त्यानं ते 'गुरुदक्षिणा' म्हणून मला आणून द्यावं. जो मला ते फूल देईल, त्याचं शिक्षण, ज्ञान चिरस्थायी होईल. मी शिकवलेल्या साऱ्या विद्या शाश्वत रूपात त्याच्या स्मरणात रहातील. अशी सुसंधी तुम्हापैकी एकालाच मिळेल. बाकी सर्वांना नेहमी वाचन, मनन, चिंतन करत मिळवलेलं ज्ञान स्मरणात ठेवत रहावं लागेल.''

गणनाथ नाराज होत म्हणाला, ''गुरुजी, यापेक्षाही मूल्यवान दक्षिणा देण्याची आमची ऐपत आहे. फक्त हे एक फूल देऊन आम्ही संतुष्ट का व्हावं?''

''वेडा कुठला! अरे ते फूल चावून खाल्लं की, पाअूस केंव्हा येईल, याबद्दल महिनाभर अगोदरच समजेल, अशी शक्ती त्यात आहे. ती शक्ती आज माझ्यात नाही. ते फूल इतरांना एक साधं फूल असेल, पण माझ्या लेखी ते 'अमोघ फूल' आहे. माझ्या गुरूंचा मला आदेश होता की - माझ्या शिष्याकडून मला मिळणारं फूल माझ्या अुपयोगी पडेल. म्हणूनच मी तुम्हा शिष्यांची मदत घेत आहे.'' स्वामीजींनी त्यांना पुरे स्पष्टीकरण दिले.

सर्व शिष्य आपापल्या गावी पोचले. शिवपुरला पोचल्यावर गुरुनाथने आपल्या घराच्या परसात बी पेरले. परमानन्दस्वामी सारख्या श्रेष्ठ गुरूकडून विद्या संपादून आल्यामुळे त्याच्या शिक्षणाबाबत चौकशी करायला अन् त्याला भेटायला गावचे लोक त्याच्या घरी आले.

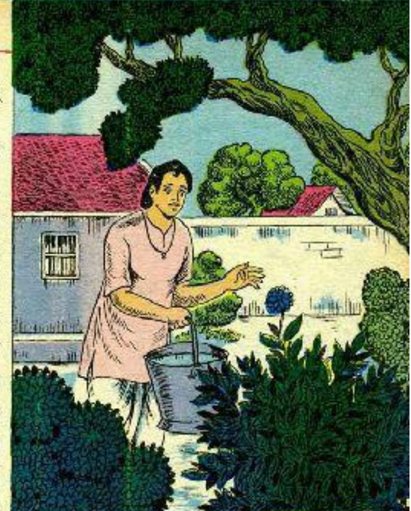
गुरुनाथच्या विद्येबाबत जाणून घेतल्यावर त्यांच्यातल्या एका खेडुताने विचारले, ''हे शिक्षण अन् ज्ञान वगैरे बाबत मला काहीच माहिती नाही. पण मला इतकं मात्र कळतंय की गावात पाअूस केंव्हा होईल हे आम्हाला कळत नाही, त्यामुळे पिकंही नीट घेता येत नाहीत. तेंव्हा तुझ्या ज्ञानाच्या मदतीनं एवढी गोष्ट तू आम्हाला सांगू शकलास तर सारा गांव तुझा आभारी होईल, तुला सर्वजण मान देतील. इतकंच काय, पण सर्वजण तुझी पूजा बांधू लागतील.''

त्याचे बोलणे ऐकून गणनाथच्या मनात नाना तऱ्हेचे विचार थैमान घालू लागले. तोपर्यन्त गुरूंनी दिलेली फूल त्याला संतोषजनक वाटत नव्हती. आता त्याला वाटू लागले की, ''आपल्या झाडाला निळं फूल लागलं, तर ते घेअून लागलीच त्यांच्याकडे जावे लागेल. त्यापेक्षा गुरुजींना ती गुरुदक्षिणा न देता फूल आपणच खाअून टाकलं तर साऱ्या विद्या शाश्वत रूपात आपल्या स्मरणात रहातीलच. पण गुरूच्या ज्ञानाहूनही श्रेष्ठ असणार आहे हे फूल! पाअूस केंव्हा पडेल, ते या फुलाच्या साह्याने मी अगोदर जाणून घेईन. या ज्ञानामुळे मला प्रसिद्धि, गौरव आणि धनही प्राप्त होईल.

त्या दिवसापासून गणनाथ रोज देवळात जाअून भक्ति व श्रद्धापूर्वक देवपूजा करू लागला. त्याची एकच इच्छा अन् प्रार्थना असे की ते निळ्या रंगाचे फूल आपल्याच रोपावर फुलावे.

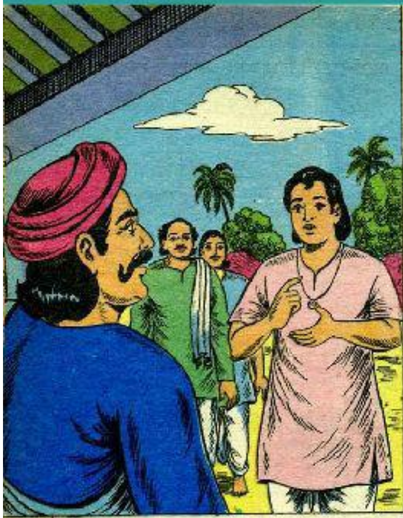
दिवस जात राहिले. बीतून अंकुर फुटला, रोप वाढले, यथाकाल त्यावर कळीही धरली; अन् एक दिवस तिचे फूल झाले! आश्चर्य म्हणजे त्यावर पांढरा किंवा अन्य कसला एवढासाचा ठिपकाही नसून, ते केवळ निळ्याशार रंगाचे टवटवीत फूल होते!

गणनाथच्या आनन्दाला पारावार अुरला नाही. त्याने फूल तोडले. पण ते तोंडात

घालताघालता तो एकदम थांबला! 'आपली काही चूक तर होत नाही ना? हे फूल खरं तर गुरुदक्षिणा म्हणून नेअून द्यायला हवं' असा विचार त्याच्या मनात आला, अन् सदसद्विवेक बुद्धीशी झगडा सुरू झाला.

''गुरुजींनी तरी कुशलाच विशेष रूपानं शिक्षण देअून पक्षपात दाखवलाच की ! आता देवाचीच माझ्यावर खास कृपा असल्यानं निळ्या रंगाचं फूल त्याच्या बीजातून नव्हे, तर माझ्या बीजातून फुललंय. तेंव्हा त्या फुलाचा खरा हक्कदार तर मीच आहे. तेंव्हा ते खाअून अद्भुत् शक्ति मिळवणं चूक होणार नाही.'' अशी स्वतःची समजूत घालून, त्याने ते फूल खाअून टाकले.

बास! ते खाल्ल्या खाल्ल्या त्याच्या मनात पावसाबाबतचे विचार रुंजी घालू लागले. त्याला असे कळले की दोन दिवसात आपल्या गावात पाऊस पडणार आहे. धावत धावत गावपाटलाकडे जाऊन त्याने सांगितले, ''पाटीलमहाशय! आपल्या गाववाल्यांसाठी साऱ्या ज्ञानाचा मी उपयोग केलाय. ज्ञानाद्वारे मला एक शक्ति प्राप्त झालीय. शक्तीच्या आधारे आता केंव्हा पाऊस पडेल हे मी सांगू शकतो. येत्या दोन दिवसात आपल्या गावात पाऊस पडणार आहे!''

ते उन्हाळ्याचे दिवस होते. अशा वेळी तर आतापर्यन्त गावात कधीच पाऊस पडला नव्हता. त्यामुळे पाटलाने गणनाथच्या सांगण्यावर विश्वास ठेवला नाही. तरीही त्याने ही बातमी गावकऱ्यांना सांगितली. थोड्या लोकांनी त्यावर विश्वास ठेवला, तर काही लोकांनी गणनाथची चेष्टा केली.

परन्तु गणनाथच्या सांगण्याप्रमाणे बरोबर दोन दिवसांनी खरोखर शिवपुरमधे पाऊस पडला. त्या दिवसापासून त्याच्या परिस्थितीत आमूलाग्र फरक पडला. दोन-तीन वर्षात तो गावातला सर्वात धनवान माणूस बनला. आपापल्या गावात केंव्हा पाऊस पडेल, हे विचारण्यासाठी त्या पंचक्रोशीतल्या साऱ्या खेडोपाड्यातली माणसे त्याच्याकडे येऊ लागली.

अशातच एका वर्षी त्या साऱ्या मुलुखात दुष्काळ पडला. लागोपाठ दोन वर्षे पावसाने आपले तोंड लपवले. गणनाथने सर्वांना सांगितले की, अजूनही एक महिना कुठेच पाऊस पडणार नाही.

इतक्यात शेजारच्या गावचा एक माणूस येऊन पाटलाला भेटला. त्यावेळी गणनाथही तेथे हजर होता.

शेजारगावच्या माणसाला पाहून गणनायला वाटले, की तो आपल्यालाच भेटायला आला आहे. जराही विचार न करता तो त्या गावकऱ्याला म्हणाला, ''अरे, माझ्याकडे येऊन काय फायदा? दुष्काळ तर सर्वत्रच पडला आहे. जो पाऊस इथे पडला नाही, तो तुमच्या गावात थोडाच पडेल ?''

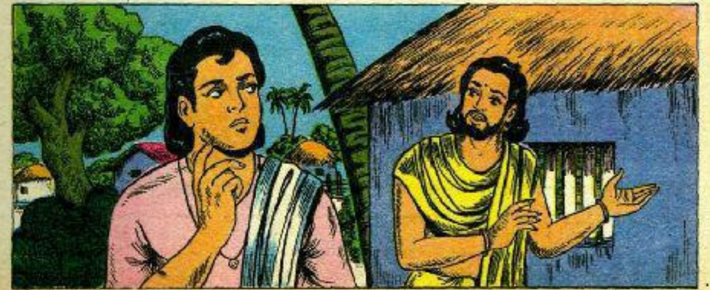
पण मोठ्या विनयपूर्वक तो गावकरी म्हणाला, ''महाशय, पाऊस केंव्हा पडेल, याबद्दल प्रथम आपण सांगत होता. पण यावेळी तुमचा अंदाज चुकलाय. आमच्या गावात एक महाशय आले आहेत. त्यानी 'दोन दिवसांनी पाऊस येईल' असं सांगितलं अन् बरोबर पाऊस पडलाही. तुम्ही त्यांना आपल्या गावीही बोलावून घ्या.''

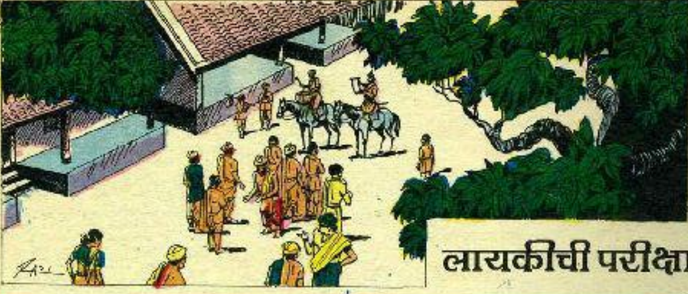
हे ऐकताच गणनाथचा चेहरा पांढरा पडला! तो विरोध करत राहिला; पण त्याचे काहीही न ऐकता गाववाल्यांनी त्या माणसाला आपल्या गावी बोलावलेच.

लोकांनी बोलावून आणलेल्या व्यक्तीला - कुशला - पहाताच गणनाथ आश्चर्यचकित झाला! त्याने कुशला सर्वकाही सांगून म्हटले, ''आजपर्यन्त माझं एकही भविष्य खोटं ठरलं नाही. मला तर असं वाटतंय की आत्ता तुझ्या इथे येण्यात गुरुजींचाच हात असला पाहिजे.''

यावर हसून कुश म्हणाला, ''यात गुरुजींचा हातही नाही अन् त्यांचा काही महिमा वगैरेही नाही. त्यांनी तर आपणा सर्वांना निळ्या रंगाच्या फुलांचेच बी दिले होते. आपल्या गुरुभक्तीची परीक्षा त्यांना पहायची होती. ते फूल घेऊन कोणीच त्यांच्याकडे जाऊन गुरुदक्षिणा म्हणून अर्पण केलं नाही. मीच फक्त एकटा त्यांच्याकडे गेलो. ते माझ्यावर फार प्रसन्न झाले अन् अचानक पाऊस पाडण्याची अजब शक्ती त्यांनी मला दिली. या शिवाय त्यांनी मलाच ते फूल चांगले चावून खायला लावले. या विद्येचा दुरुपयोग न करण्याचा सल्ला त्यांनी मला दिला. त्यामुळेच 'आपल्यात पाऊस पाडण्याची शक्ती आहे' असं मी कोणालाही सांगत नाही. जनतेची जमेल तितकी सेवा करून मदत करत असतो मी त्यांना.''

हे ऐकून गणनाथ विचारात पडला. आता त्याला कळून चुकले की ज्याला त्याला त्याच्या योग्यतेप्रमाणेच ज्ञान प्राप्ती होत असते. तसे तर सर्वांनाच समान शिक्षण मिळाले होते; पण एकट्या कुशमधेच एकाग्रता होती. इतरांच्यात तिचा अभाव होता. यामुळेच इतर शिष्य ज्ञानार्जनात मागे राहिले. हे सत्य जाणून आता गणनाथला पश्चात्ताप वाटू लागला.

लायकीची परीक्षा

कलिंगदेशच्या वृद्ध मंत्र्याच्या आकस्मिक मृत्यूमुळे राजा कीर्तिवर्धन समोर कठीण समस्या अुभी राहिली. कलिंग हा केवळ विशाल देश होता एवढेच नव्हे, तर ते एक सुसंपन्न राज्यही होते. त्याच्या अनेक वैशिष्ट्यांमुळे आसपासच्या राजांवर त्याचा एक दबदबा निर्माण झाला असून, प्रत्येकाला या देशाबद्दल आकर्षणही वाटे. कसेही करून हे राज्य आपल्या ताब्यात यावे यासाठी प्रत्येक जण आतुर होता. अन् यासाठी ते सर्व योग्य संधीच्या शोधात होते. असे राज्य सुस्थिर ठेवण्यासाठी अन् सुचारु पद्धतीने चालवण्यासाठी सुयोग्य व दक्ष अशा महामन्त्र्याची आवश्यकता असते, अन् त्याला चतुर व राजतन्त्राबाबत पूर्णतया माहीतगार असणे जरुरीचे असते.

मृत महामन्त्री हा केवळ प्रतिभावानच नव्हे, तर खूपच अनुभवीही होता. त्याच्यासारखा कोणी सुयोग्य माणूस राजाला राजधानीत आढळला नाही.

खूप विचार केल्यानन्तर कीतिवर्धनने राज्यात एक दवंडी पिटवली. दवंडीत असे जाहीर करण्यात आले की, ''कलिंगदेशचा मन्त्री बनण्यासाठी एका योग्य व समर्थ व्यक्तीची आवश्यकता आहे. त्याने बुद्धिमान, प्रतिभावान व ज्ञानी असणे जरूरीचे आहे. ज्यांच्या चेहऱ्यावर तेज असेल व ज्याला पहाताच 'महामन्त्री' म्हणून रूबाबदार वाटतील अशाच व्यक्तींनी आवेदन पाठवावे. त्याच्या योग्यतेची परीक्षा पाहून निवड केली जाईल.''

महामन्त्री बनण्यासाठी चतुर, बुद्धिमान, प्रतिभावान वगैरे असणे जरूर ही गोष्ट ठीक, परंतु चेहऱ्यावर तेज व कांति असावी ही अट नागरिकांना फारशी रुचली नाही. पण याकडे राजाचे लक्ष वेधायचे धाडस मात्र कोणातही नव्हते.

खरे तर कलिंगदेशात प्रतिभावन्तांचा दुष्काळ अजिबातच नव्हता. परन्तु तेज व चमक यांचा जो अुल्लेख दवंडीत होता, ते गुण नसल्यामुळे अनेक बुद्धिमान व प्रतिभासंपन्न माणसे मन्त्रीपदासाठी पुढे येईनात. जे स्वतःला पूर्ण योग्य समजत होते, असे काही अुमेदवार राजाला भेटलेही; परन्तु त्याला ते आवडले नसल्याने सर्वजण निराश होअून परतले.

त्याच राजधानीत श्रीधर नावाचा एक बुद्धिमान, चलाख व प्रतिभासंपन्न माणूस होता. त्याने शास्त्रांचे सखोल अध्ययन केले होते. राजनीति-शास्त्रातही तो पारंगत होता. राज्य-शासनाची पद्धत त्याला अुत्तम प्रकारे अवगत होती. त्याच्या योग्यतेच्या परीक्षेत आपली निवड होईल याबद्दलही त्याला खात्री होती. परन्तु मुख्य अडचण होती, ती त्याच्या चेहऱ्याची ! तो कुरूप होता. रंगाने एकदम काळा असून त्याच्या चेहऱ्यावर देवीचे व्रणही होते. तरीही श्रीधरने मन्त्रीपदासाठी प्रयत्न करायचे ठरवले. त्यासाठी त्याने एक योजना बनवली. भल्या सकाळी राजा आपल्या खास उद्यानात फिरत असताना, तो त्याला भेटायला गेला.

त्यावेळी अुद्यानाचा पहारेकरी कोणाशी तरी बोलण्यात गुंतला आहे, असे पाहून त्याने सरळ आत प्रवेश केला. राजाच्या डोक्यावर त्यावेळी मुकुटही नव्हता, अन् अंगावरचे कपडेही भरजरी वगैरे नव्हते. अगदी साध्या वेषात तो तेथे शतपाअुली करत होता.

श्रीधर सरळ राजाकडे न जाता तेथे झाडांना पाणी घालणाऱ्या माळ्याकडे जाअून त्याला

रमेश पवार

काकुळतीने विनवू लागला, "महाराज, आईबापांच्या मृत्यूनंतर मी अनाथ झालोय. भुकेनं प्राण व्याकूळ झालेत माझे. कृपा करून एकादी बारकीशी नोकरी द्या ना मला!" राजा काहीसा रागावून श्रीधरजवळ गेला व त्याने विचारले, "कोणत्या देशचा आहेस तू ?"

श्रीधर अुत्तरला, "मी कलिंग देशचाच आहे महाराज!"

"या देशचा नागरिक आहेस, अन् देशचा राजा कोण आहे, हे नाही माहीत तुला ? मी आहे राजा. अन् ज्याच्या समोर गयावया करत आहेस ना, तो आहे इथला माळी. समजलं ?" राजा म्हणाला.

श्रीधरने ताबडतोब राजाला लवून नमस्कार करत म्हटले, "क्षमा असावी महाराज! मी आजपर्यन्त आपणाला पाहिलं नव्हतं ना, म्हणून अशी चूक झाली. आपल्या डोक्यावर आत्ता मुकुट नाही अन् अंगावरची वस्त्रंही भरजरी नाहीत, म्हणून ओळखलं नाही मी आपल्याला. हा माळी कसा अुंचबिंच अन् तगडा आहे. याचं शरीरही चांगलं मजबूत दिसतंय, मिश्याही कशा भरपूर अन् पिळदार आहेत; डोळेही याचे छान चमकदार आहेत. त्यामुळे यालाच राजा समजलो मी. आपला अपमान करायचा अुद्देश नव्हता माझा!"

श्रीधरचे हे स्पष्टीकरण ऐकून राजाला आपल्या दवंडीचा मजकूर लक्षात आला. त्याला कळून चुकले की, 'मन्त्रीपदासाठी बुद्धी आणि प्रतिभा असणं पुरेसं आहे. त्या पदासाठी त्याची रूपरेषाही आकर्षक असायची काही गरज नाही.' अन् हसतच राजा म्हणाला, "मन्त्रीपदासाठी दिलेल्या दवंडीच्या मजकुरातला दोष तू मला चातुर्याने दाखवून दिला आहेस. तुझ्यासारख्या बुद्धिमन्ताला साधारण नोकरीच का ? तू मन्त्रीपदासाठी अर्ज कर. आता मी मन्त्र्याच्या रूपाबाबतची अट मागे घेत आहे. तेंव्हा अुद्या होण्याऱ्या योग्यतेच्या परीक्षेत आपलं भाग्य आजमावून पहा."

दुसऱ्या दिवशीच्या परीक्षेत श्रीधरचीच निवड झाली अन् तो महामन्त्री बनला. राजाला अुत्तमोत्तम अुपयुक्त सल्ला देत राहून एक 'समर्थ मन्त्री' म्हणून तो नावारूपास आला.

भीमाला गंगेच्या डोहात टोकले गेले आणि तो थेट पाताळात पोचला. धर्मराजाला त्याबद्दल काहीच माहीत नव्हते. त्याने भीमाला खूप शोधले; पण त्याचा काहीच पत्ता लागेना. दुर्योधनाला विचारले, तेंव्हा तो अुत्तरला, "भीम केंव्हाच नगरात परत गेला." धर्मराज लगेच हस्तिनापुरात गेला अन् त्याने माता कुन्तीकडे विचारणा केली. पण तिच्याकडूनही त्याला नकारात्मक अुत्तर मिळाले.

"गंगेच्या तटावर विश्रान्ती घेत पडलेला तर मी त्याला पाह्यला, पण नन्तर तो कुठेच दिसला नाही. त्याला शोधायचे माझे सारे प्रयत्न विफल झालेत. कळत नाही, कुठे गेला असावा तो." चिन्तित स्वरात धर्मराजाने कुन्तीला सांगितले.

ते ऐकून कुन्ती फार दुःखी झाली. ती धर्मराजाला म्हणाली, "तू अन् तुझे बाकी भाअू मिळून चारी दिशांना त्याचा शोध घ्या." नन्तर तिने विदुराला बोलावून घेअून म्हटले, "भीम आपल्या भावांबरोबर प्रमाणकोटी तीर्थावर गेला होता. पण अजून तो परत आलेला नाहीय. दुर्योधन त्याचा फार द्वेष करत असतो. मला भीती वाटतेय की, त्यानं तर त्याला मारून नसेल ना टाकलं ? देव करो अन् माझी ही भीती खरी न ठरो."

"बरं झालं, ही गोष्ट तुम्ही प्रथम माझ्या-जवळच बोललात. पुन्हा कधी अन्य कोणाशी

याबद्दल चकार शब्द बोलू नका. दुर्योधन अत्यन्त नीच अन् दुष्ट आहे. ही गोष्ट त्याच्या कानांवर गेली, तर तो इतर भावांनाही मारून टाकेल. तेंव्हा अशी चूक पुन्हा करू नका. तुम्हाला दुःख करायची गरज नाही, कारण भीमावर असं काही संकट येणं शक्य नाही. तो नक्कीच कुठेतरी सुरक्षित असला पाहिजे. मुलांना दीर्घ आयुष्य आहे तुमच्या! त्यांच्या केसालाही कोणी धक्का लावू शकणार नाही." या शब्दात कुन्तीचे सांत्वन करून विदुर निघून गेला.

तिकडे भीम नागलोकात आठ दिवस मजेत झोपून राहिला. तो जेंव्हा जागा झाला, तेंव्हा त्याच्या लक्षात आले, की आपण नागांच्या सहवासात आहोत. नाग त्याला म्हणाले, "प्यायलेला दिव्यरस तू अुत्तम प्रकारे पचवला आहेस. आता तुला हजार हत्तींचं बळ प्राप्त झालेलं आहे. आता अुठून गंगास्नान कर आणि जाअून आपली माता व बंधूना भेट."

भीमाने गंगेत स्नान केले. नागांनी त्याला नवीन वस्त्रे घालायला दिली, त्याला अुत्तम भोजन दिले, आणि अनेक आभूषणांनी त्याला सजवले. नन्तर एका नागाने त्याला आपल्या खांद्यावर बसवून प्रमाणकोटी स्थळाच्या एका अुपवनात एकटाच सोडून दिला. भीमाने मोठ्या प्रेमाने त्या नागाचा निरोप घेतला आणि तो हस्तिनापुरी पोचला. माता कुन्ती व वडील बन्धु धर्मराज यांना त्याने प्रणाम केला अन् बाकी भावांना मिठीत घेतले.

तो परत आल्याने सर्वजण निश्चिन्त झाले. भीमाने कुन्तीला दुर्योधनाने आपल्या खाण्यात वीष कसे मिसळले, अन् बेशुद्धावस्थेत लतावेलींनी हातपाय बांधून गंगेच्या डोहात कसे बुडवले वगैरे आपल्यावर गुदरलेला प्रसंग सविस्तर वर्णन करून सांगितला. नागलोकात आपल्याला आलेला अनुभव व नागांची प्रेमळ वागणुक याबद्दलही सांगितले. दुर्योधनाच्या दुष्टपणाबद्दल कुन्तीला फार वाईट वाटले अन् त्याची भीतीही वाटली. पण आपला मुलगा सकुशल परत आल्याचा आनन्दही वाटला.

कौरव-पांडव राजपुत्रांना धनुर्विद्या शिकण्यासाठी कृपाचार्यांकडे पाठवण्यात आले. भीष्मानेच याबद्दलची सारी व्यवस्था केली. काही दिवस राजपुत्र कृपाचार्यांजवळ शिकले. नन्तर हस्तिनापुरी आलेल्या द्रोणाचार्यांना भीष्माने त्यांचा गुरु बनवले.

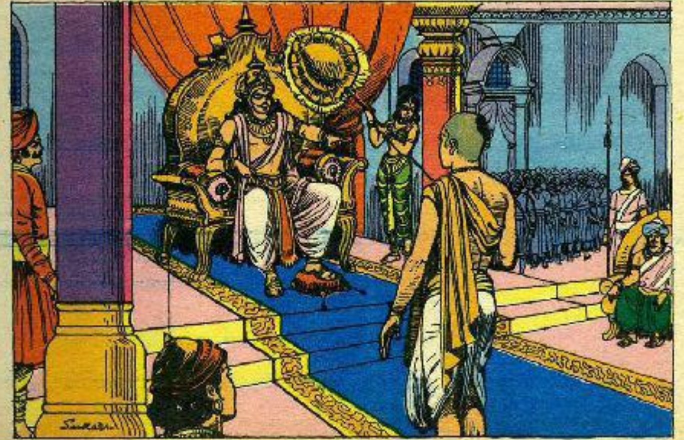
द्रोण हे भरद्वाज नावाच्या ऋषींचा पुत्र होते. त्यांनी प्रथम सर्व वेदविद्या शिकून घेतल्या न नन्तर त्यांनी अग्निवेश नामक गुरूजवळ राहून धनुर्विद्या शिकून घेतली, व अग्नेय आदि विविध अस्त्रे प्राप्त करून घेतली.

अग्निवेशजवळ त्याचवेळी दुसराही एक शिष्य शिकत होता. तो होता पांचालराजा वृषतचा पुत्र द्रुपद. द्रोणाचार्य व द्रुपद एकाच गुरूजवळ शिकत असल्याने दोघांच्यात दाट मैत्रीसंबंध निर्माण झाले होते.

काही दिवसांनी पांचाल राजा वृषतचे देहावसान झाले व द्रुपद पांचालच्या सिंहासनावर बसला. या अवधीत द्रोणांचे पिता भरद्वाज ऋषींही मृत्यु पावले होते. त्यांच्या मृत्यूनन्तर द्रोणांनी कृपाचार्यांची बहीण कृपी हिच्याशी विवाह केला. त्यांना झालेल्या पुत्राचे नाव होते अश्वत्थामा.

आपल्या कुटुंबाच्या अुदरनिर्वाहासाठी द्रोणांना काही अर्थार्जनाची आवश्यकता निर्माण झाली. परशुराम ब्राह्मणांना अुदारहस्ते दान देत असल्याची बातमी त्यांनी ऐकली व मोठ्या आशेने ते परशुरामांकडे गेले.

परन्तु परशुराम द्रोणांना म्हणाले, "पुत्र, माझ्याजवळ जे काही होतं ते सर्व मी ब्राह्मणांना दान दिलं. सारी भूमीही मी कश्यपाला दिली.

माझ्याजवळ आता शस्त्रांशिवाय काहीही शिल्लक नाही."

द्रोण म्हणाले, "ती शस्त्रंच मला दान करावी."

आपल्याजवळची सर्व शस्त्रे परशुरामांनी द्रोणांना दिली व ती चालवण्याचे शास्त्रोक्त शिक्षणही दिले. त्याच बरोबर त्यांचा अुपयोग कसा करायचा हे ही दाखवले.

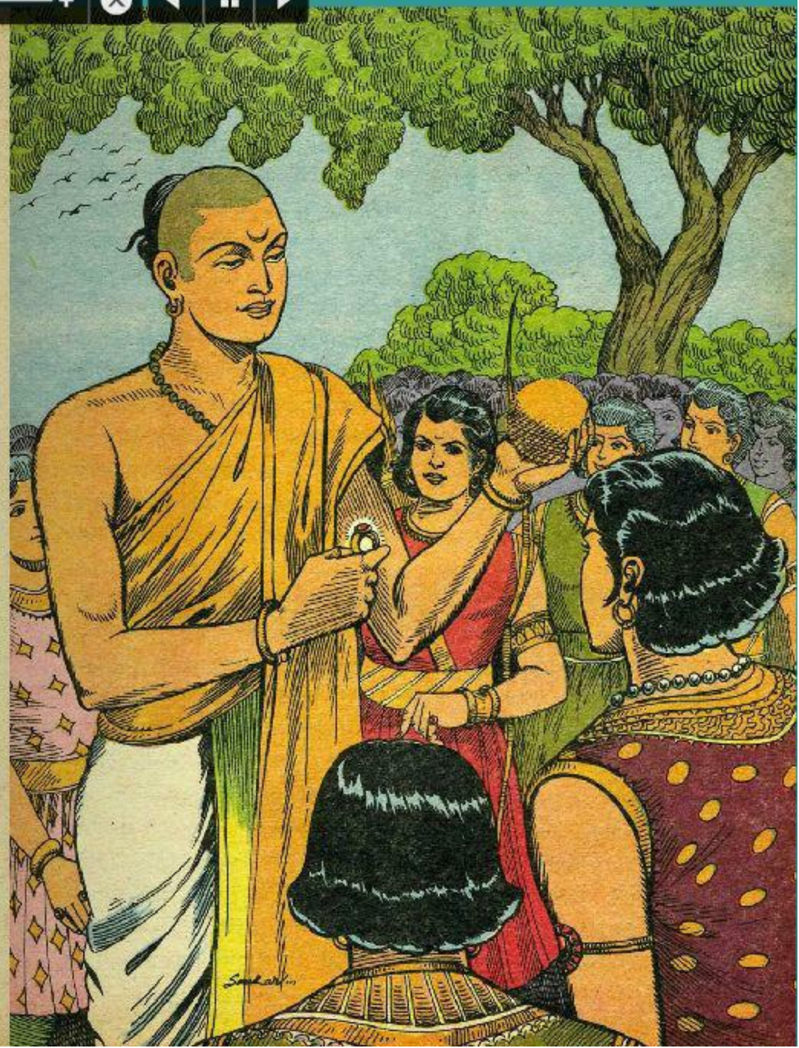
यानन्तर द्रोण आपला सहपाठी द्रुपद याच्याकडे मदत मागण्यासाठी गेले. परंतु राजा बनल्यावर द्रुपद घमेंडखोर बनला होता. द्रोणांना पाहून त्यांची चेष्टा मस्करी करत तो म्हणाला, "तू कोण आहेस, हे माहीत नाही मला. चल, चालू लाग इथून!"

अपमानित द्रोण तेथून हस्तिनापुरला परत आले अन् मेहुण्याकडे राहून अज्ञात जीवन जगू लागले. कौरवकुमार एक दिवस नगराबाहेर चेंडू खेळत असताना चेंडू एका विहिरीत पडला. तो बाहेर काढणे त्यांना जमेना. त्याच वेळी द्रोण तेथून जात होते. कौरवांनी त्यांना आपला चेंडू काढून देण्यासाठी विनवले.

"मुलांनो, तुम्ही तर भरतवंशज आहात, कृपाचार्यांचे शिष्य आहात. एक साधा चेंडू विहीरीतनं काढणं तुम्हाला असाध्य झालंय? हे पहा, मी आता आपली अंगठी विहिरीत टाकतोय. नीट पहा हं, आता अंगठी अन् चेंडू दोन्हीही बाहेर काढून दाखवतो." असे म्हणत द्रोणांनी एक वार विहिरीत डोकावून पाहिले अन् हंसत हंसत अंगठी विहिरीत टाकली.

धर्मराज पटकन द्रोणांना म्हणाला, "ब्राह्मणोत्तम, आपण जर हे काम करून दाखवलंत, तर कृपाचार्य आजीवन आपल्या भोजनाची सोय करतील."

"पहाच मी ते किती लीलया करून दाखवतो." असे म्हणून द्रोणांनी धनुष्य व बाण हातात घेतले. एक बाण मारून त्यांनी तो चेंडूत घुसवला, अन् नंतर बाणाच्या शेपटीत दुसरा बाण अशा प्रकारे बाण मारत चेंडूपासून विहिरीच्या काठापर्यन्त बाणांची एक मालिका तयार झाली, अन् तिच्या साह्याने त्यांनी चेंडू वर खेचून घेतला. ते पाहून मुले

आनन्दाने ओरडली अन् टाळ्या वाजवत म्हणू लागली, ''आता अंगठीही दाखवा ना काढून.''

एक मन्त्र म्हणून अंगठीवर नेम धरून त्यांनी बाण सोडला व चेंडूप्रमाणेच अंगठीही काढून दाखवली.

द्रोणांची ही अद्‌भुत धनुर्विद्या पाहून मुले अवाक् होऊन गेली? सर्वांनी एकदम त्यांना नमस्कार करून म्हटले, ''स्वामीजी, आजवर आम्ही अशी अद्‌भुत शक्ति कुठे पाहिलीच नाही. आपण कोण आहात? आम्ही आपली काय सेवा करू?''

''तुम्ही अजून लहान मुलंच आहात. माझी काय सेवा करणार तुम्ही? माझा विषय विसरून जा अन् आपला खेळ पुन्हा चालू करा. पण हां, ही गोष्ट आपले आजोबा भीष्म यांच्या कानी मात्र नक्की घाला हं!'' द्रोण म्हणाले.

बालकांकडून भीष्मांना ही गोष्ट समजली. द्रोणांचे सादर स्वागत करून त्यांनी विचारले, ''आपण हस्तिनापुरी का आला आहात हे जाणू शकतो काय मी ?''

आपला पूर्व वृत्तान्त सांगून द्रोण म्हणाले, ''माझ्या पित्याचा आदेश होता की, मी कृपाचार्यांच्या बहिणीशी विवाह करावा. अन् आदेश देऊन त्यांनी परलोक गाठला. मी पित्याची आज्ञा पाळली. अन् अश्वत्थामाचा पिता बनलो. माझ्या मुलाने हट्ट धरला की इतर मुलांप्रमाणे मलाही गायींचं दूध हवं प्यायला. मी काहीच कमवू शकत नव्हतो, म्हणून मुलाच्या दुधात पीठ मिसळून तेच दूध म्हणून त्याला प्यायला देत राहिलो. माझं दारिद्य पाहून अन्य आश्रम वासीयांनी माझा धिक्कार केला. तेंव्हा मला माझा सहाध्यायी द्रुपद याची आठवण झाली. लहानपणी तो मला म्हणत असे की, ''मी राजा झालो, की राज्य तुझ्या स्वाधीन करीन. मी त्याच्याकडून काही मदत मिळवण्यासाठी पांचाल देशी गेलो. मी आपली मैत्री अन् लहानपणच्या दिवसांची द्रुपदाला आठवण दिली. पण 'हं, एका दरिद्री माणसाची अन् राजाची कसली आलीय मैत्री!' असं म्हणून माझी टर उडवली. त्याने तर मला ओळख

दाखवायचीही अनिच्छा व्यक्त केली अन् म्हणाला, 'उपाशी असलास, तर एक वेळचं जेवण जेऊन जा.' माझा अभिमान यामुळे दुखावला गेला आणि आपली पत्नी अन् मुलाला बरोबर घेऊन कुरुदेशी आलो आहे. आपण बोलावलंत म्हणून भेटायला आलोय. मला काय आज्ञा आहे, ती सांगावी.''

''आपण कुरूदेशात आल्यामुळे माझ्या नातवंडांचं कल्याण झालं आहे. मी तर म्हणेन की हे त्यांचंच अहोभाग्य आहे! आपणासाठी मी सर्व सोयींची व्यवस्था करून देतो. आपणालाच सम्राट मानून आम्ही आपलं आज्ञापालन करू.'' भीष्म विनयाने म्हणाले. काही दिवसात कौरव-पांडव राजकुमारांना द्रोणांच्या सुपूर्त करण्यात आले.

सर्व मुलांना समोर बसवून द्रोण म्हणाले, ''धनुर्विद्या शिकून झाल्यावर तुम्हाला माझं एक काम करावं लागेल.'' यावर कोणी काहीच बोलले नाही, पण पटकन उठून अर्जुन म्हणाला, ''गुरुदेव, आपण म्हणाल ते मी करीन.''

फार प्रसन्न होऊन द्रोणांनी अर्जुनाला आलिंगन देत त्याच्या मस्तकाचे अनेकदा अवघ्राण केले.

द्रोणांजवळ केवळ कौरव-पांडवच नव्हे, तर हस्तिनापुरातले अन्य यादवही धनुर्विद्या शिकायला येत.

सूतकडे वाढलेला कर्णही द्रोणांचा शिष्य होता. त्यावेळेपासूनच दुर्योधनाला कर्ण फार आवडू लागला होता. जेंव्हा जेंव्हा संधी सापडेल, तेंव्हा-तेंव्हा तो पांडवांची चेष्टामस्करी करी,

त्यांचा अपमान करी.

शस्त्रविद्येत अर्जुनच सर्वात श्रेष्ठ असल्याने द्रोणांची खात्री होती, की तोच धनुर्विद्येतही सर्वश्रेष्ठ बनेल.

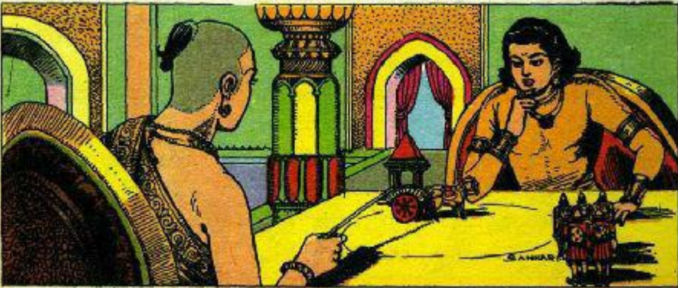
द्रोण कधीकधी एक काम करीत. सर्व शिष्यांना घट देअून ते पाणी आणायला सांगत. आपला पुत्र अश्वत्थामा याला मोठ्या तोंडाचा घट देअून इतरांना मात्र लहान तोंडाचे घट देत. अश्वत्थामाचा घट लवकर भरे व तो सर्वांच्या अगोदर परत येई. तेवढ्या अवधीत ते त्याला धनुर्विद्येचे काही खास पाठ देत.

अर्जुनाने ही गोष्ट ओळखली आणि वरुणास्त्राच्या मदतीने आपला घटही लवकर भरून तो अश्वत्थामा बरोबरच द्रोणांकडे हजेरी लावू लागला. त्यामुळे खास शिकवण्यात येणारी सारी धनुर्विद्या अर्जुनालाही शिकायला मिळाली. यामुळे अश्वत्थामा मनोमन अर्जुनाचा द्वेष करू लागला.

एके दिवशी सर्वजण द्रोणांच्या घरी बसून रात्री भोजन करत होते. जोरदार वाऱ्याच्या झोताने दिवा विझला. परन्तु भोजन करण्यात काही अडचण आली नाही. अर्जुनाच्या मनात यावरून विचार घोळू लागले. "सवयीमुळेच तर आपण अंधारातही नीट जेवू शकत आहोत. मग अंधारात धनुर्विद्या अभ्यास का होअू शकणार नाही?"

एके दिवशी रात्री धनुष्याच्या टणत्काराने द्रोणाचार्यांची झोपमोड झाली. अुठून पाहिले, अर्जुन धनुर्विद्येचा अभ्यास करत होता. आनन्दाने अर्जुनाला मिठीत घेत ते त्याला म्हणाले, "बेटा, मी तुला धनुर्विद्येत अग्रगण्य बनवीन. त्यात तुझ्याइतका प्रवीण कोणी होअूच शकणार नाही."

द्रोणांनी आपले वचन पाळले. अर्जुनाला त्यांनी रथ, हत्ती, घोडे वगैरेंच्या घेऱ्यात अुभे राहूनही बाण कसे चालवावे हे शिकवले. गदायुद्ध अन् छद्मयुद्धही त्याला शिकवले. अशाप्रकारे युद्धाबद्दलची सारी रहस्ये त्यांनी अर्जुनाला शिकवली व तो त्या सर्व कलात पारंगत झाला.

सुंदर युक्ती

गौरीपुरची गौरी फार भांडखोर बाई होती. पैशाची हावही तिच्यात जरा अधिकच होती. काही कमावण्याचे चातुर्य तर तिच्यात नव्हतेच, पण काटकसरीने रहाण्याचेही तिला जमत नसे. पदरी दोन मुले होती. मुले लहान असतानाच तिचा नवरा मरून गेला होता. अुरली-सुरली जमीन विकून तिने मुलांना वाढवले. नुकतेच तिने आपली मुलगी लक्ष्मी हिचे लग्नही अुरकून घेतले होते. आता काही अडचण असली, तर ती फक्त मुलगा गोपाळ याच्या लग्नाचीच.

गोपाळ चांगला शिकलासवरलेला असून एका सरकारी कचेरीत कामालाही लागला होता. त्याच्या या नोकरीचे निमित्त पुढे करून वधूपक्षाकडून जास्तीत जास्त हुंडा अुकळायचा तिचा बेत होता. तिची इच्छा होती की हुंडा म्हणून मोठीशी रक्कम हाती आली, की पुन्हा पायावर पाय टाकून आरामात अुरले-सुरले आयुष्य कंठावे. म्हणून जे स्थळ येईल त्याला ती पैशांच्या कसोटीवर जोखून पाही. तिने मागितलेली रक्कम देणं वधूपक्षाला शक्य होत नसल्याने अजून विवाहाचे जमत नव्हते.

असा होता आईचा स्वभाव अन् विचार करायची पद्धत. पण स्वतः गोपाळच्या आशाआकांक्षा मात्र अगदीच निराळ्या होत्या. ज्या गल्लीत त्यांचे घर होते, त्याच गल्लीत थोड्या अंतरावर निर्मला नावाची मुलगी रहात असे. त्याची तिच्याशी विवाह करायची इच्छा होती. निर्मला बुद्धिमान व चुणचुणीत असून मोठी सहनशीलही होती. परन्तु तिच्या घरची आर्थिक स्थिती बेतास बात असल्याने तिच्याशी आपले लग्न होणे कठीण आहे, हे गोपाळ ओळखून होता. या शिवाय निर्मलाच्या वडिलांशी गोपाळच्या आईचे-गौरीचे वितुष्ट होते. दोघांच्यात नेहमी भांडण होत असे. दोघे एकमेकांचे कट्टर दुश्मन होते. त्यांचे शत्रुत्व

जानकी खेडकर

राखेतल्या निखाऱ्यासारखे होते; कधी भडकेल काय नेम? या दोन्ही कारणांमुळे हे लग्न गोपाळला केवळ स्वप्नासारखेच वाटे.

बराच काळ गोपाळ या अडचणीवर अुपाय शोधत राहिला. एक दिवस निर्मलेला एकान्तात भेटून तो तिला म्हणाला, "माझ्या आईचा स्वभाव कित्ती वाईट अन् खोटा का असेना; पण शेवटी ती आईच आहे ना माझी? तिच्यात बदल व्हावा इतकी फक्त देवाजवळ प्रार्थना करू शकतो मी. माझ्या असहाय्य परिस्थितीत तू मदत केलीस तरच आपला विवाह होअू शकेल. मी तुझ्याशी विवाह करून सुखी व्हावं, अशी तुझी इच्छा असेल, तर मला तुझं सहकार्य हवं. तुझं माझ्यावर खरंच प्रेम असेल अन् माझ्याशी लग्न करायची इच्छा असेल, तर तूच एकादा अुपाय शोधून काढ."

गोपाळ आपल्या आईसारखा खवचट स्वभावाचा नाहीय. त्याचा शान्त स्वभाव तिला आकर्षक वाटला. लग्नाला आपली संमती देत तिने आपले मस्तक झुकवले अन् हळूच म्हणाली, "अुपाय कसाही शोधून काढता येईल, पण तो अंमलात आणताना सासूबाईंना थोडा तरी त्रास होईलच; त्यांचं मन दुखवावं लागेल."

गोपाळ हसत म्हणाला, "मला एवढं कळतंय की आजार अडेलतट्टू असेल तर गोड औषध देअूनच ठीक केला पाहिजे, असा हट्ट अुपयोगी नाही. कडू औषधांचा अुपयोग करायचा तुला अधिकार आहे."

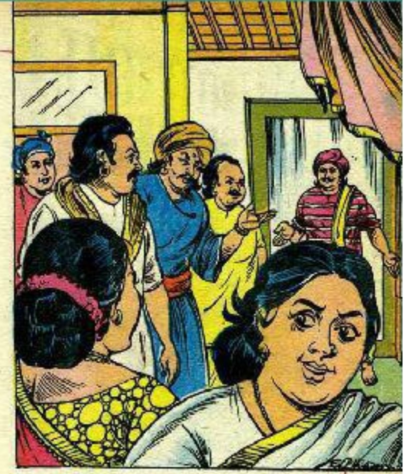
त्याच्या बोलण्यावरून तो आपल्यावर किती प्रेम करतोय हे पाहून निर्मला सुखावली. मनोमन तिने त्याला धन्यवाद दिले. त्याच्याकडे कृतज्ञतेने पहात ती म्हणाली, "जमेल तितक्या लवकर काही युक्ती शोधून काढीन अन् तसं कळवीन."

यानन्तर दोन तीन दिवसातच निर्मलाने आपल्या वडिलांशी सल्लामसलत करून एक योजना बनवली. गोपाळनेही तिला आपली संमती दर्शवली.

यानन्तर एका आठवड्यातच एक विचित्र घटना घडली. एके दिवशी सकाळी निर्मला अंगणात सडा घालायला गेली असतांना एक वृद्ध साधु समोर बेशुद्ध पडलेला तिला दिसला. ताबडतोब आपल्या बाबांना बोलावून त्या दोघांनी मिळून साधूला घरात नेले, त्याची सेवा-शुश्रूषा केली.

दोन दिवसात साधु बरा झाला अन् हळूहळू त्याची माहितीही मिळत गेली.

साधूचे नाव होते करुणाकर. त्याचे वयही होते चांगले एकशे पंचवीस वर्षांचे! गेली एकशे दहा वर्षे तर तो हिमालयात एकान्त जीवन जगत होता, त्याला खूप शक्तीही अवगत होत्या. दोन वर्षात तो निर्वाण प्राप्त करणारा असून, आपल्या गुरूच्या आदेशानुसार या अवधीत तो आपल्या शक्ति पुण्यवान व दयाळु लोकांना समर्पित करणार आहे. या कामासाठीच तो पायी निघालेला आहे. दमणुक अन् म्हातारपणामुळेच तो निर्मलाच्या घराच्या अंगणात बेशुद्ध पडला.

गावभरात वृद्धाबद्दलचे हे वर्णन सर्वांना थोड्याच वेळात समजले. काही गावकरी फळे-फुले घेअून त्याच्या दर्शनाला आले. एक दोन चांगल्या लोकांना त्याच्याशी बोलायचीही संधी मिळाली. त्यांच्यातलाच एक होता गौरीच्या घरासमोरचा माणूस गंगाधर. त्याच्यावर साधूची कृपादृष्टी झाली अन् त्याने गंगाधरला वचन दिले की, "तुला मी एकाद्या शक्तीचं रहस्य सांगीन."

ही गोष्ट गौरीच्या कानी पडली. प्रथम तिला निर्मलाचे वडील राम यांच्या घरी जायचा संकोच वाटला. परंतु साधूचे दर्शन घ्यायची तीव्र इच्छा असल्याने तिने त्यांच्या घरी जायचा निश्चय केला. तिला साधूला विनन्ती करायची होती की, त्याने आपल्या घरीही यावे. साधु घरी आला तर त्याची सेवा करून त्याच्याकडून एकादी शक्ती प्राप्त करून घ्यायचा तिचा बेत होता.

ज्यावेळी गौरी रामच्या घरी पोचली, तेंव्हा तिला साधूचे दर्शन होणार नाही असे कळले. कारण त्यावेळी तो निर्मलेला कोणतासा मन्त्रोपदेश देत होता. तिचा पिता राम याच्याकडून गौरीला कळले की, साधु तिला महालक्ष्मी-मंत्राचा अुपदेश देत आहे. या वर्षी एकदाच येणाऱ्या पौर्णिमायुक्त मूल नक्षत्रावर अन् तेही शुक्रवारी त्या मन्त्राचा अुच्चार आठ

वेळा केला, तर घरातल्या प्रत्येक कोपऱ्यात एकशे आठ सोन्याची नाणी अुपलब्ध होतील, असे त्याचे सामर्थ्य आहे.

हे ऐकल्याबरोबर 'निर्मलेलाच आपली सून करून घ्यावी' असा विचार गौरीच्या मनात आला. इतक्यात घरातला कार्यक्रम संपल्याचे कळल्याने गौरी आत गेली अने तिने साधूला वाकून नमस्कार केला. नंतर तिने बिनंती केली की, साधूने आपल्या घरी यावे.

पण साधु हसत म्हणाला, "आता ते शक्य होणार नाही. माझ्या गुरूची आज्ञा आहे की, मी एका जागी आठ दिवसांहून अधिक राहू नये. आता सहा महिन्यांनी, म्हणजेच येत्या श्रावणात निर्मला महालक्ष्मी मंत्र जपणार आहे. तिची मला आग्रहाची विनंती आहे, की मी तिचा गुरु असल्याने त्यावेळी नक्की हजर असावे, अन् माझ्या अध्यक्षतेखाली पूजेचा कार्यक्रम संपन्न व्हावा. त्यावेळी मी नक्की तुमच्या घरी येईन." पुन्हा एकदा साधूला विनयपूर्वक नमस्कार करत गौरी म्हणाली, "आपली कृपा स्वामी! माझी एक लहानशी इच्छा आहे."

"बोल, काय इच्छा आहे तुझी?" साधूने विचारले.

"आपली प्रिय शिष्या निर्मला, हिच्यावर लहानपणापासून फार प्रेम आहे माझं. तिला आपली सून करून घेण्याची फार इच्छा आहे माझी. पण तिचा बाप मला मान देत नाही." गौरी म्हणाली.

गौरीचे बोलणे ऐकून साधु थोडा वेळ डोळे मिटून गप्प राहिला. नन्तर तो म्हणाला, "गोपाळ हा तुझा एकुलता एक मुलगा असून हल्ली सरकारी कचेरीत काम करतोय. बरोबर ना?"

"होय स्वामी." गौरी आनन्दाने अुत्तरली.

बाहेर कसल्याशा कामात असलेल्या रामला साधूने आपल्याजवळ बोलावून म्हटले, "राम, या गौरीचा मुलगा फार चांगला अन् सद्‌गुणी आहे. तुझ्या निर्मलासाठी अगदी योग्य आहे तो."

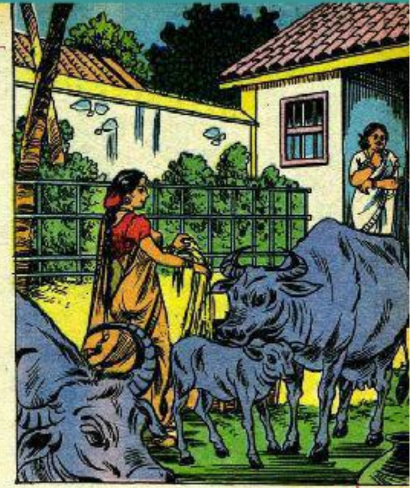
राम हात जोडून म्हणाला, "आपली आज्ञा मला शिरोधार्य आहे स्वामी!"

एक महिन्याच्या आतच गोपाळ व निर्मला यांचा विवाह साजरा झाला. निर्मला आता आपल्या पतीकडे रहायला आली. आल्याबरोबर तिने मजूर लावून घराचे परसू साफ करून घेतले आणि तेथे विविध प्रकारचे भाजीपाल्याचे बी पेरले. परसाच्या एका कोपऱ्यात तिने एक गोठाही बनवून घेतला अन् दोन म्हशी खरेदी करून तेथे बांधल्या आणि ती दुधाचा व्यापारही करू लागली.

अशा प्रकारे चार महिन्यात दूध व भाजीपाल्याच्या विक्रीतून तिला भरपूर पैसे मिळाले. गौरीने त्यातून आपण पूर्वी इकडून - तिकडून घेतलेली कर्जे चुकवली. अन् आता तिच्याजवळ थोडेबहुत धनही जमले.

कसलाही मन्त्रबिन्त्र न जपताच आपल्या सुनेने पैसे जमवलेले पाहून गौरी खुश झाली. परन्तु अजून तिला श्रावण महिन्याची वाट पहायची होती; कारण तेंव्हाच निर्मला महालक्ष्मी-मन्त्र जपून सारे घर सोन्याने भरून देणार होती.

श्रावण महिन्यात एके दिवशी भल्या पहाटेच करुणाकर साधु राम व गंगाधर यांना बरोबर घेअून गौरीच्या घरी आला. त्याला नमस्कार करून ती त्याच्या रहाण्याची व्यवस्था करण्याच्या कामाला लागली. तेंव्हा साधु गौरीला म्हणाला, "गौरी, तुझं घर तर भाग्यानं प्रकाशित झालेलं दिसतंय! तुझ्या सुनेनं मन्त्र न जपताच महालक्ष्मीचं आगमन तुझ्या घरी

झाल्यासारखं वाटतंय!" अन् असे बोलता बोलताच त्याने आपल्या चेहऱ्यावरच्या नकली दाढी-मिशा काढून टाकल्या.

ते पहाताच गौरी तर चक्रावूनच गेली! ती जोराने किंचाळली, "फसले मी!" अन् पुढे ती काही बोलणार तोच करुणाकरने तिला मधेच अडवत म्हटले, "मला शिव्या देण्यापूर्वी माझ्याकडे जरा निरखून बघ, अन् जमलं तर मला ओळखायचा प्रयत्न कर."

त्याच्याकडे निरखून पाहून अडखळतच 'आपण?' म्हणत तिने आपली मान खाली घातली.

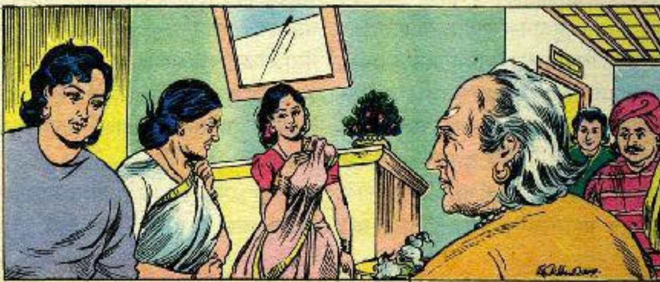
तेंव्हा शांतिपूर्वक तो म्हातारा म्हणाला, "ओळखलंस ना मला?" अन् तिथे अुभ्या

असलेल्या गोपाळकडे वळून तो म्हणाला, "काका आहे मी तुझ्या वडलांचा. त्या काळात गोवोगाव फिरून मी नाटकात अभिनय करत असे. माझ्या भावाला, म्हणजेच तुझ्या वडिलांना ते अजिबात पसंत नव्हतं; पण मीही आपली आवड सोडायला तयार नव्हतो. म्हणून घर सोडून मी दुसऱ्या गावी निघून गेलो. आपल्या म्हाताऱ्या सासू-सासऱ्यांना छळून छळून तुझ्या आईनं घराबाहेर काढलं. त्यावेळी त्यांच्याजवळ फुटकी कवडीसुद्धा नव्हती. ते माझ्याकडे आले अन् मी त्यांना मरेपर्यंत आश्रय दिला. मोठ्या सुखात राहिले ते माझ्याजवळ. पण शेवटच्या घटकेपर्यन्त पुत्रविरहाच्या दुःखात राहिले ते." बोलताना मधेच थांबून तो गौरीला विचारू लागला, "माझ्या सांगण्यात कुठे काही चूक तर नाही ना?"

गौरीचा चेहरा आता पांढराफटक पडला! तिने लज्जेने डोके खाली घातले. नंतर तो पुन्हा गोपाळला म्हणाला, "गंगाधर अन् या रामला सारी हकीकत माहीत आहे. तू निर्मलाशी लग्न करायचा निर्णय घेतल्यावर हे दोघं मला येऊन भेटले अन् त्यांनी मला ही साधूची भूमिका पार पाडायची विनन्ती केली. पुढे काय झालं, हे तुला माहीतच आहे. आता मला काही बोलयचं असेल तर तुझ्या आईशीच." तो गौरीला म्हणाला, "तू आपल्या सासू सासऱ्यांना अतिशय छळलं होतंस. पण निर्मलेसारखी सून मिळून तू धन्य झाली आहेस. हे तुझं भाग्यच म्हणायला हवं. तिचे सद्‌गुण तुला कळावेत म्हणूनच मी हा सहा महिन्यांचा काळ ठरवला होता. आता तरी स्वतःला सुधार. सुधारली नाहीस, तर उद्या कदाचित निर्मला तुझ्याशी एके काळच्या गौरीसारखी वागेल."

गौरीला आता आपल्या कृत्याचा पश्चात्ताप झाला. अश्रू ढाळत ती म्हणाली, "मी किती मोठी चूक केली, हे आता मला उमगतंय. आपण म्हणालात त्याप्रमाणेच निर्मलासारखी सून मिळणं भाग्याचं आहे. या सहा महिन्यातच माझ्या घरात तिनं आमूलाग्र परिवर्तन घडवलंय. निर्मला खरोखरी महालक्ष्मीच आहे."

गौरीचे हृदय-परिवर्तन पाहून सर्वांना आनन्द वाटला.

अहंकार

खूप प्राचीन काळची गोष्ट आहे. शेखर नावाचा एक महर्षी विष्णूकडून वरप्राप्तीसाठी घोर तपस्या करत होता. त्याच्या तपस्येने प्रसन्न होऊन विष्णुभगवान लक्ष्मीसह प्रकट झाले. शेखरने दोघांनाही साष्टांग नमस्कार केला. विष्णु त्याला म्हणाले, "बोल, कसला वर हवा तुला? तुला जे पाहिजे, ते आता आम्ही द्यालया तयार आहोत?"

परन्तु तपस्येची सुरुवात करताना शेखरने वराबद्दल काही ठरवले नव्हते. त्यामुळे विष्णु जेंव्हा तो द्यायला तयार झाले, तेंव्हा काय मागावे हे त्याला एकदम निश्चित करता येईना. त्याने अमळ विचार केला, पण काय मागावे हे त्याला कळेना.

त्याची गोंधळलेली अवस्था लक्षात घेऊन देवी लक्ष्मी म्हणाली, "वत्सा, तुझ्या भक्तीने आम्ही प्रसन्न आहोत. तू आत्ताच तावडतोब वर मागितला पाहिजेस, असं काही नाही. आम्ही एक महिन्याने पुन्हा इथे येऊ. या अवधीत नीट विचार करून ठेव अन् 'तुला काय पाहिजे' ते तेंव्हा सांग."

लक्ष्मीच्या या बोलण्याने शेखरने स्वतःला सावरले. दुसऱ्याच क्षणी विष्णुलक्ष्मी अदृश्य झाले.

आपली तपस्या सफल झाल्याचा शेखरला असीम आनन्द वाटला. आश्रमात परत येऊन त्याने आपल्या शिष्यांना हा शुभ समाचार सांगितला.

गुरूच्या अमोघ तपोशक्तीचे शिष्यांना मोठे आश्चर्य वाटले. साक्षात् महाविष्णु प्रकट होऊनही त्यांनी वर मागितला नाही. या त्यागाची ते खूप प्रशंसा करू लागले. ते म्हणू लागले की, 'या चौदा भुवनांत आपल्या गुरुसारखा त्यागी अन् महाभक्त शोधूनही सापडणार नाही. आपण धन्य आहात गुरुजी!' या साऱ्या प्रशंसेमुळे शेखरच्या मनात अहंकार

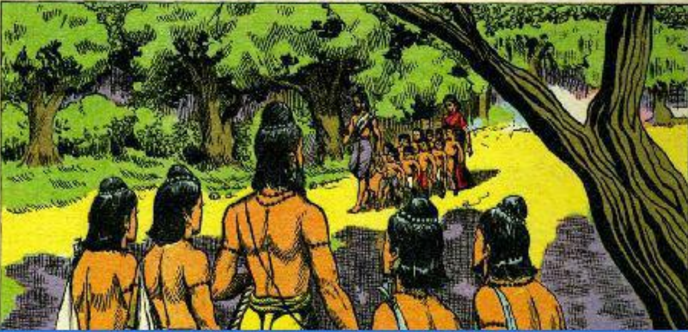
चान्दोवात पंचवीस वर्षांपूर्वी प्रकाशित झालेली गोष्ट.

जागृत झाला. तो विचार करू लागला की, 'आजपासून आपल्याइतका श्रेष्ठ तपस्वी या पृथ्वीतलावर दुसरा कोणी नाहीच.'

नन्तर एकदा आपल्या शिष्यांसह गंगास्नानाला जाऊन परत येत असता रैवत नावाच्या राजर्षींशी त्याची भेट झाली. त्याच्याबरोबर त्याची पत्नी आणि दहा अपत्ये होती. शेखरच्या शिष्यांच्या मनात आले, 'परिवाराच्या बंधनात बंदिस्त असणारा हा कसला राजर्षि ?' आपली ही शंका त्यांनी गुरूला विचारली. तेंव्हा अुत्तरादाखल शेखर म्हणाला, "मलाही कळत नाहीय, की या रैवतला 'राजर्षी' कसं संबोधलं जातं? तो कसा या पदाला योग्य ठरतो? सर्व काही त्यागून अन् जंगलात फिरून कंदमुळं खात रहाण्यानं काय भगवंताचं दर्शन होईल? हे तर अशक्य आहे." त्याच्या या बोलण्यात एक प्रकारची चीड होती.

शेखर असे बोलला खरा; पण आपल्या अुत्तराने त्याचे स्वतःचेच समाधान झाले नाही. त्याने विचार केला की, आता पुन्हा महाविष्णुंचे दर्शन होईल, तेंव्हा त्यांनाच विचारून शंका निवारण करून घ्यावी. एक महिन्याचा अवधी संपताच महाविष्णु पुन्हा लक्ष्मीसह प्रकट झाले. शेखरने त्यांना रैवतबद्दल आपली शंका विचारली.

यावर हसून विष्णुभगवान म्हणाले, "शेखर, माझ्याबद्दलची भक्ती हीच मुख्य गोष्ट आहे. मन निर्मळ नसेल, तर नुसता संन्यास ग्रहण करून काय अुपयोग? आपला संशय

पूर्णतः फेडून घ्यायचा असेल, तर एक काम कर. श्रीशैलगिरीच्या जवळ एक स्वर्ण-अग्रहार आहे; तेथे सुधर्म नामक एक माणूस आहे. त्याला जाअून भेट." अन् विष्णु अदृश्य झाले.

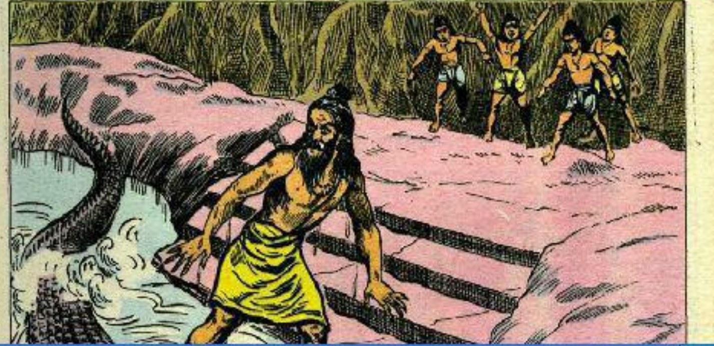
शेखर आपल्या शिष्यांसह श्रीशैलकडे निघाला. काही दिवसांच्या प्रवासानन्तर ते तेथे पोचले, व तेथील पाताळगंगेत स्नानासाठी गेले. स्नान करत असताना एका मगरीने शेखरचा पाय पकडला.

गुरुजींची स्थिती पाहून सारे शिष्य भयाने जोरजोरात ओरडू लागले. परन्तु शेखर मात्र न भिता त्या मगरीकडे तीव्र दृष्टीने एकटक पाहू लागला. त्याच्या तपोशक्तीमुळे मगर तडफडून मरून गेली. या घटनेने शेखरच्या अहंभावाचे प्रमाण जास्तच वाढले.

दोन दिवसांनंतर शेखर स्वर्णाग्रहारात पोचला. त्यावेळी सुधर्म घरी नव्हता. त्यावेळी सुधर्मची बायको दरवाजापाशी बसून एक जुनी-पुराणी फाटकी साडी शिवत होती. शेखरला पाहून तिने आपला पति येईपर्यंत त्याला बाहेरच्या कट्ट्यावर बसायला सांगितले.

त्या स्त्रीच्या या वागणुकीने शेखर फार क्रोधित झाला. त्याला असे वाटले की इथे एका महर्षीचा अपमान झालेला आहे. दरवाजाजवळ बसलेल्या सुधर्मच्या पत्नीकडे त्याने तीव्र नजर फेकली. पण ती मगरीप्रमाणे तडफडून मेली नाही, किंवा जमिनीवर पडलीही नाही!

यामुळे शेखरला आपल्या तपोशक्तीबद्दल काहीशी शंका आली. इतक्यात सुधर्म तेथे आला. अतिथींचे स्वागत करून तो त्यांना

घरात घेऊन गेला. थोड्याच वेळात त्याच्या बायकोने स्वयंपाक करुन सर्वांना भोजन वाढले.

भोजन करण्यासाठी शेखर आसन लावून बसला. काही कारणाने जेवणाचे पदार्थ थंड होते. त्यामुळे तो नाराज झाला अन् व्यंगभरल्या सुरात म्हणाला, ''सुधर्म, पदार्थ गरम नाहीत.''

सुधर्मने शेखरच्या शब्दातले व्यंग ओळखले. तो म्हणाला, ''स्वामी, मी हातानं हे तालवृत्त चालवतो.'' अन् तो ते चालवू लागला.

काही मिनिटातच पानांवर वाढलेले सारे पदार्थ गरम झाले! शेखरला याचे मोठे आश्चर्य वाटले.

जेवण झाल्यावर तो जेंव्हा शिष्यांसह हात धुवायला विहिरीजवळ गेला, तेंव्हा आणखी एका घटनेने त्याच्या मनात खळबळ माजली. विहिरीच्या चक्रावर लटकलेली अर्धी दोरी अन् विहिरीत अर्ध्यावर लोंबत असलेली पाण्याने भरलेली बादली त्याला दिसली!

''पाणी काढत होते ना, तेंव्हा मधेच पतीनं मला बोलावलं, म्हणून भरलेली बादली अर्धवटच लटकती सोडून मी घरात गेले.'' तेथे आलेल्या सुधर्मच्या बायकोने हसत स्पष्टीकरण केले.

शेखरला तर अहंकार होता की, आपणापेक्षा मोठा तपस्वी कोणी नाहीच. त्याची तर अशी समजूत होती की कौटुंबिक गर्तेत पडलेल्या लोकांचे काही अस्तित्वच नाही. ते तर अगदी नसल्यातच जमा आहेत. पण या घटनेने त्याचा गर्व भंग झाला.

हात जोडून तो सुधर्मला म्हणाला- ''निर्मळ मनाने कुठेही राहून देवाची पूजा करता येते. अशा पवित्र लोकांना नक्कीच मोक्ष मिळतो. जंगलात राहून, कंदमुळं खाऊनच मोक्ष नाही मिळत. मोक्षप्राप्तीसाठी मन निर्मल अन् पवित्र असायला हवं. त्याशिवाय सारी तपस्या व्यर्थ आहे. असल्या तपस्व्यांसाठी मोक्षाचे दरवाजे उघडले जात नाहीत.''

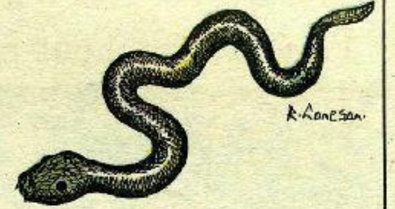
अशा प्रकारे शेखरच्या मनातली शंका दूर झाली अन् त्याचा अहंकारही नष्ट झाला. त्या दिवसापासून तो निर्मळ मनाने देवाचे ध्यान करु लागला व त्याला मोक्षही मिळाला.

बहुरूपा वसुन्धरा

ग्रहणशक्ती

'रटलस्नेक' नावाचा साप सामान्यत: रात्रीच्या वेळी आपले भक्ष शोधायला जातो. त्या सापाचे डोळे आणि नाक यांच्यामधे भुतार असतो. त्यामुळे त्याला उष्णतेचे ज्ञान होते. उष्णता स्पष्टपणे कळल्यामुळे तो आपले भक्ष्य सहजपणे पकडू शकतो.

खूप मोठी जंगली मांजरे

दक्षिण अमेरिकेच्या जंगलात सापडणारी जागुआर ही मांजरे अमेरिकेतील सर्व जंगली मांजरांपेक्षा मोठी असतात. त्यांचे वजन जवळजवळ ३०० पौंड असते. चित्यापेक्षाही यांचे वजन अधिक असते. यांच्या शरीरावर पिवळे व वरील कातडीवर गोलाकार काळे डाग असतात.

प्रथम उडू लागलेले कीटक

अशी समजूत आहे की जगात पतंग जवळ जवळ ३००,०००,००० वर्षांपूर्वी जन्मले. असेही मानले जाते की, या पहिल्या पहिल्या पतंगांनीच उडायला सुरुवात केली. काही पतंगांच्या पंखांची लांबी ७० सें.मीटर असते.

